

Blažek, Václav; Schwarz, Michal

Tocharové : kdo byli, odkud přišli, kde žili

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. [83]-111

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100949>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV BLAŽEK & MICHAL SCHWARZ

TOCHAROVÉ Kdo byli, odkud přišli, kde žili

V roce 2008 uplyne století od důkazu, že v čínském Turkestánu se ještě v době dynastie Tchang hovořilo indoevropskými jazyky, které představovaly svěbytnou, do té doby zcela neznámou větev. Východní hranice indoevropské prekoloniální oikumeny se tak posunula za 90. poledník východně od Greenwiche (pro přesnost dodejme, že tuto hranici překročili též nositelé indoárijských jazyků, žijící ve stejné době na území dnešního Bangladéše a indického svazového státu Assam). Tímto úvodním článkem bychom rádi zahájili sérii studií, která by české (a nejen české) čtenáře seznámila s tímto unikátním etnikem, které si dokázalo udržet svou indoevropskou identitu nejen během transkontinentálního přesunu napříč Euroasií, ale ještě několik tisíciletí poté, kdy žili na hranicích s Čínou, aniž by podlehli její kulturní a jazykové asimilaci. Naopak, byli to předkové Tocharů, kteří rané čínské civilizaci zprostředkovali některé technické vynálezy (bojové vozy), kulturní plodiny (pšenici) a pokrmy (med), znalost některých exotických zvířat (lev), a v neposlední řadě i takové fenomény jako buddhismus. Okolností, za kterých během 9. (nebo 10.?) st. mizí Tocharové z dějinné scény, zůstávají zahalený v temnotě informačního vaku. S jistotou víme jen to, že nepodlehli sinitizaci, ale rozplynuli se v expanzivním přílivu turkických populací, v daném regionu reprezentovaných starými Ujgury.

1. Raná historie bádání.
2. Tocharština A, B, C?
3. Tocharské texty – lokalizace a datování nálezů.
4. Antická svědectví o nositelích etnonyma Tochar.
5. Čínská svědectví o etnickém složení oblastí obývaných mj. Tochary.
6. Původ etnonyma ve světle starověkých a raně středověkých pramenů i z pohledu moderní etymologie.
7. Diskuse hypotetických trajektorií migrace předků Tocharů do Centrální Asie.
8. Appendix I.
9. Appendix II.
10. Závěr.

1. První tocharský text se do Evropy dostává na konci 19. st. Šlo o fotografii jedné stránky rukopisu v neznámém jazyce, zapsaném severozápadní variantou severoindického písma bráhmí. R. 1892 ji publikoval Sergej Oldenburg. Originál na dvou listech získal od ruského konzula Petrovského z Kašgaru (severozápadní Čína, dnešní provincie 新疆 Xinjiang s převažujícím ujgurským obyvatelstvem). Tentýž text vydal o rok později Brit Hoernle, navíc s transkripcí a identifikací

jednoho sanskrtského jména. Teprve Němec Leumann publikoval obě stránky rukopisu z Petrovského sbírky, pečlivě je transkriboval a určil další sanskrtská vlastní jména. Díky Leumannovi byly později obě stránky identifikovány jako překlady sanskrtského textu Buddhaštótra. První tocharské rukopisy byly však objeveny zřejmě ještě dříve. Už r. 1890 dva Ujguři prodali britskému poručíku Bowerovi dva rukopisy na březové kůře, původem ze stúpy z okolí Qumtury. Bower předal texty Asijské společnosti v Kalkatě, odkud se dostaly nakonec do rukou Hoernlemu. I tyto chudé nálezy stimulovaly zvýšený zájem jak evropských orientalistů, tak domácích obyvatel (vpravdě senzační objev tzv. Dunhuangské knihovny učinil r. 1900 místní taoistický mnich Wang Daoshi při amatérské rekonstrukci nástěnných maleb v opuštěném buddhistickém klášterním komplexu). Pokud vymezíme nejranější období tocharologie začátkem 1. světové války, je až nápadné, kolik expedicí vedli do čínského Turkestánu Rusové či evropští orientalisté v ruských službách: V.I. Roborovskij (1893–95), D.A. Klementz (1897–98), A.I. Kochanovskij (1906–07), M.M. Berezovskij (1905–07), S.E. Malov (1909–11, 1913–15), S. Oldenburg (1909–10: Xinjiang; 1914–15: Dunhuang). Oblast mapuje též Švéd Sven Hedin (1894–96), cestují zde Britové Bower (1890) a M.A. Stein (1906–08), francouzské výpravy vedou Dutreil de Rhins (1892) a Paul Pelliot (1906–09: oáza Kuqa), v čele velmi úspěšných německých expedic stáli Albert Grünwedel a A. von Le Coq (1902–03: Turfán; 1904–05: Turfán a Qomul; 1905–07: Kuqa, Qarašahr, Turfán, Qomul; 1913–14: Kuča, Maralbaši). Je zřejmé, že primárním motivem k financování podobných nákladných podniků nebyl nezištný zájem o dosud neznámý jazyk, ale mocenské ambice evropských velmocí o kontrolu nad Centrální Asií. Už od doby Napoleona tažení do Egypta (1798–99) si evropští stratégové uvědomovali, jak důležití jsou na místě odborníci pro danou oblast. A tak by nemělo překvapit, že většina výše uvedených jmen patří orientalistům, kteří ve své době patřili ke světové špičce. V první dekádě 20. století bylo realizováno nejen nejvíce expedic, které značně obohatily inventář tocharských rukopisů v muzeích v Petrohradu, Berlíně, Londýně a Paříži, ale podařil se i zásadní průlom na poli porozumění textům a gramatického i genetického zmapování jejich jazyka. Berlínští indologové E. Sieg a W. Siegling publikovali r. 1908 nevelký článek, v němž neznámému jazyku, dosud pracovně nazývanému „indoskythský“, přisoudili jméno „tocharský“, a určili, že se jedná vlastně o jazyky dva, i když blízké. Tradičně se pro ně používá označení dialekty A a B nebo též východní a západní tocharština. Zásadní význam měl jasný důkaz jejich indoevropského charakteru, který z nich vytvořil další svébytnou indoevropskou větev. Největší překvapení vyvolalo zjištění, že tato nejvýchodnější odnož indoevropských jazyků v mnoha ohledech připomíná západoindoevropské jazyky italské či keltské, např. zachováním velárního charakteru hypotetických indoevropských palatálních velár **k̑*, **ǵ*, **ǵʰ*, které se v jazycích baltských, slovanských a indoíránských mění na sibilanty a afrikáty (tocharské A *känt*, B *kante* vedle řeckého *hekaton*, latinského *centum* (ještě za Caesarova života se, stejně jako i jeho jméno, vyslovovalo s /k/), keltiberské *kan-tom*, staroirské *cét*, velšské *kant*, gótské pl. *hunda*. Dalším nápadným společným

rysem je tzv. mediopasivum na *-r*. Jen o pár let později rozluštěná hetitština se vyznačovala obdobnými vlastnostmi. Dnes se na ně pohlíží spíše jako na periférní archaismy než jako na izoglossy potvrzující užší genetickou příbuznost.

2. Pod tocharštinou dnes rozumíme dva blízké jazyky z čínského Turkestánu reprezentující samostatnou indoevropskou větev, v nichž byla sepsána bohatá, převážně překladová buddhistická literatura. Blízkost i vzájemné odlišnosti východní a západní tocharštiny dokumentuje Appendix 1. Stopy dalšího člena tocharské větve indoevropské jazykové rodiny, hypotetického jižního jazyka „C“, jsou některými badateli (T. Burrow, D.Q. Adams) spatřovány ve výpůjčkách, které je možno identifikovat ve středoidnickém jazyce městského státu Kroraina (čín. 楼兰 Loulan) na jihovýchodě Tarimské pánve. Jazyk zvaný prákrť *niya* nebo podle použitého písma *kharoṣṭhī*-prákrť sloužil ve 3. st. n. l. k administrativním účelům státu-oázy, jejíž prosperita závisela na tranzitním obchodu. Výpůjčky připomínající tocharštinu (viz Burrow 1935) nemohou být zařazeny ani k jazyku B, ani A, hypotéza o třetím členu tocharské větve se pak jeví docela slibně. Uvedme proto několik takových přejímek:

„C“ *kilma* „okres“ = A *kälyme* směr (Burrow 1935, 674–75; Mallory & Mair 2000, 278)

„C“ *meta* = B *mit* ~ *mīt* „med“ < **med^hu-*. Všeobecně se soudí, že tocharského původu je i čínské *mi* „med“, kterému předcházelo staročínské **mjit* (poprvé už Polivanov 1916; srov. Lubotsky 1998, 379). V této souvislosti je zajímavé staroturkické *mīr*, jehož koncové *-r* může prozrazovat čínské prostřednictví (Clauson; viz Lin 1998, 478).

„C“ *oġana* „druh zemědělské komodity“ = B *oko* plod“ (Burrow 1935, 673; Mallory & Mair 2000, 278).

„C“ *paġe*, pl. *paġeyu* „balík“ = B *pāke*, A *pāk* „díl, podíl“ (Burrow 1935, 671–72).

„C“ *kitsaits* „starý“ = B *ktsaitstse* „starý (věkem)“, A *ktsets* „ukončený, dokonalý“ (Burrow 1935, 673).

„C“ *tipara* „vysoký“ = A *tpar* „vysoký“, B *tapre* „vysoký; tučný“ < **d^hub^hro-* „hluboký“; na původní význam ještě odkazuje zdrobnělina B *tparṣke* „mělký“ (Lin 1998, 480–81; Adams 1999, 280).

Existuje také řada osobních jmen, která mohou být interpretována jako tocharská (Burrow 1935, 675):

Campe – sr. AB *cāmp-* „být schopen“, A *tampe* „síla, schopnost“.

Laroae – sr. B *lāre* „drahý, milovaný“.

Moġaca – sr. A *mokats* „silný“.

Poṣarsa – sr. B *po* „všechno“ & AB *kārs-/śārs-* „znát“, tedy cosi jako „vševědoucí“. Obdobná složenina se objevuje jak v A *puk knānmām*, tak v B *poyši* (*po* & *aik-* „vědět“), a to jako kalk sanskrtské složeniny *Sarvajña* v označení Buddha (Adams 1999, 403).

3. Tocharské rukopisy se datují od 6. st. do konce 8. st. Dosud byly nalezeny

pouze na území jediné čínské provincie Xinjiang, a to zejména v městech-oázách lemujících severní okraj Tarimské pánve (čín. 塔里木盆地 *Talimu Pendi*) vyplněné pouští Taklamakan (čín. 塔克拉玛干 *Takelamagan*). Celkem je dodnes známo asi 500 textů, fragmentů či graffiti v jazyce A a kolem 3200 v jazyce B (Carling 2005, 47). Památky v jazyce A se vyskytují pouze na východě, zatímco texty v jazyce B byly nalezeny jak na západě, tak všude, odkud známe texty A. Následuje přehled lokalit, odkud pocházejí nálezy tocharských rukopisů. Jsou řazeny abecedně podle nejobvyklejší podoby jejich jmen, poté jsou citovány varianty, případně alternativní jména, plus aktuální čínská pojmenování dané lokality. Speciálně jsou uvedena pouze místa nálezů textů v jazyce A.

Bäzäqliq = Bezeklik = Bezäklik, čín. 伯孜克里克 Bozikelike (A).

Duldur Aqur – v blízkosti města Kuča.

Chami, čín. 哈密 Hami, též Qumul, Kumul, Komul – oáza, kde mj. bylo r. 1959 nalezeno 293 listů rukopisů a fragmentů staroujgurské verze textu *Maitrēiasamītinātaka*, podle níž pak byla rekonstruována tocharská verze téhož textu objevená r. 1974 v Yanqi.

Kuča = čín. 库车 Kuche, dříve též 龟兹 Qiuci.

Maralbaši = Maralwexi, čín. 巴楚 Bachu.

Ming-oi Qizil = Qizilchoqa, čín. 克孜尔确恰 Kezi'erqueqia.

Murtuq (A).

Qara-chočo, čín. 哈拉和卓 Halahezhuo.

Qarašahr = Qarašähär = Karašahr, dříve Agni, jehož jméno zřejmě pokračuje v současné čínské podobě 焉耆 Yanqi; zde bylo r. 1974 nalezeno 44 listů fragmentů textu *Maitrēiasamītinātaka* v jazyce A (A).

Qočo = Kocho; též Īdiqut (Šähär), čín. 高昌 Gaochang (A).

Qumtura = Kumtura, čín. 库木吐拉 Kumutula.

Qumul – viz Chami.

Sängim = Singim, čín. 胜金口 Shengjinkou (A).

Subaši = Subeši, čín. 苏巴什 Subashi.

Šorčuq – svatyně v blízkosti lokality Qarašahr (A).

Turfán = Turpan, čín. 吐鲁番 Tulufan (A).

Tuyuq = Toyuk = Toyok = Toek Mazar, čín. 土峪沟 Tuyugou (A).

Yanqi – viz Qarašahr (A).

Jmenována by měla být též města Kašghar (= Qäšqär, čín. 喀什 Kashi), kde byla řada tocharských textů získána od překupníků, a Chotan = Khotan, čín. 和田 Hetian, místo bohatých nálezů buddhistických textů v jednom z dialektů sačtiny.

Texty v jazyce A se nacházejí v Turfánu a Qarašahru a jejich okolí. Obsahově je možno je charakterizovat jako náboženské – prakticky všechny se týkají různých sfér buddhismu, včetně dramát vycházejících z indické tradice *jātaka* a *avadāna*. V řadě případů se objevují turkická jména v roli donátorů rukopisů. Rukopisy v jazyce B jsou obsahově mnohem pestřejší. Buddhistické náměty tvoří sice většinu, k nim lze snad přiřadit i lékařské spisy. Magické a astrologické texty

už představují jinou kategorii. A objevují se i texty zcela sekulárního charakteru: obchodní korespondence, průvodky či pasy karavan, hospodářské záznamy klášterů. Německý badatel Werner Winter (1984, 16) rozlišuje tři lokální nářečí v tocharštině B: západní s nálezy rukopisů z lokality Kuča a okolí, zejména kolem Qizilu; centrální z lokality Šorčuq v blízkosti Qarašahru; východní z Turfánu, ale také z okolí Qizilu daleko na západě. Orientalisté Lévi a Lüders vynaložili značné úsilí na to, aby texty datovali. Alespoň některé z nich by měly pocházet z počátku 7. st. n. l. Winter (1984, 17) se pokusil získat další chronologické informace. Čínský poutník Xuanzang navštívil r. 630 Kuču a zaznamenal přítomnost mnichů z království Agni, kteří sídlili v klášteře jihovýchodně od města. R. 648 byla Kuča zničena čínskými vojsky a jejich spojenci, turkitským kmenem Tölös. V důsledku toho se duchovní centrum Tocharů B přesouvá směrem ke Qarašahru, kde pravděpodobně v blízkosti Šorčuqu stál klášter zvaný *Yurpāška*, který je zmiňován v mnoha textech. Tato skutečnost se záhy odrazila v jazyce textů, které získávají více a více charakter centrálního nářečí Šorčuqu, i když odtud nepocházejí.

4. Ač je území Centrální Asie značně vzdáleno od Středomoří, antičtí autoři zaznamenali až překvapivě bohaté informace o místním obyvatelstvu. Srovnáme svědectví Pompeia Troga z přelomu letopočtů, jak je známe z výtahu *Epitome historiarum Philipicarum* Marka I. Iustina ze 3. st., Strabóna jako Trogova současníka a Ptolemaia písíciho v polovině 2. st. n. l. (kurzíva zachycuje co nejvěrněji jednotlivá etnonyma včetně řeckých plurálů):

Pompeius Trogus > Marcus Iustinus [XLII, 2]

„Na onom místě byl Artabanus, strýc jeho (tj. Phraata), učiněn králem. Skythové, spokojeni se svým vítězstvím a zpusťšením Parthie, se vrátili do vlasti. Artabanus však, vedoucí válku s Tochary [*Tochariis*], byl zraněn do paže a bezprostředně poté zemřel. Byl nahrazen jeho synem Mithridatem, jehož skutky si vysloužily přívlastek Veliký.“

Znamená to, že patrně r. 124 nebo 123 př. Kr. etnikum známé jako *Tocharii* proniklo západně od Pamiru, kde se s nimi utkal parthský král Artabanus.

Strabón [XI, 8.2]

„Počínaje Kaspickým mořem většina Skythů se nazývá *Daai* [Δααι]. Plemena žijící východně od nich se jmenují *Massagetai* a *Sakai*, ostatní jsou nazýváni společným jménem *Skythai*, ale každé plemeno užívá vlastní jméno. Všichni jsou především kočovníky. Z těchto kočovníků zvláště prosluli ti, kteří Řekům odňali Baktrii, totiž *Asioi*, *Pasiano*i, *Tokharoi* [Τόχαροι] a *Sakarauoi*, kteří přesídlili z oblasti na druhém břehu Iaxartu podél území Saků a Sogdijců, držené Saky. Z Daaů se jedni nazývají *Aparnoi*, druzí *Xanthiano*i a třetí *Pissouroi*. Aparni se nacházejí nejbliže k Hyrkánii a moři s ní hraničícímu; ostatní se prostírají až na území ležící naproti Arii.“

Ptolemaios [VI, 11.6]

„Severní oblasti Baktrie přiléhající k řece Óxos obývají *Salatarai* a *Zariaspai*, na jih od nich, níže od *Salataraiů* žijí *Khomaroi*, níže od nich *Kómoi*, potom *Akinakai* a *Tambyzoi*, ale pod *Zariaspy* mocný lid *Tokharoi*, pod nimi *Marukaioi*/*Marikaioi*, potom *Skordai* a *Varnoi*, a ještě níže těchto *Auadioi*/*Sabadioi*, potom *Orsitoi*/*Orsipo*i a *Amarispoi*.“

Ptolemaios [VI, 12.4]

„Oblasti země přiléhající k pohoří Óxeia obývají *Pasikai*, oblasti přiléhající k severní části řeky Iaxartés obývají *Iateioi* a *Takhoroi*. Níže od nich žijí *Autaloi*/*Augaloi*, potom podél Sogdijských

hor *Oxydrangkai* a *Drybaktai* a *Kandaroi*. Pod horami žijí *Mardyénoi* a podél Óxu *Óxeianoi* a *Khórasmiói*.“

Ptolemaios [VI, 16.6–8]

„Města zaznamenaná, že leží v *Sériké* (= Číně), jsou tato: *Damna*, *Piada*, *Asmiraia*, *Throana*. *Issédón Sériké*: *Aspakara*, *Dróssakhé*, *Paliana*, *Thogara*, *Abragana*, *Daxata*, *Orosana*, *Ottotokara*, *Solana*, *Séra Métropolis*.“

5. V soudobých čínských pramenech jsou obyvatelé regionu, kde v 6.-8. st. sídlili Tocharové, líčeni jako chovatelé dobytka a koní a obdělávatelé půdy, kteří ale převážně žijí ve městech. Ženy i muži nosí vlasy dlouhé až na ramena, ale také kratší. Podle fresek ze zaniklých buddhistických klášterů regionu lze rozeznat vedle typických mongoloidů a „Íránců“ i nositele europoidní fyziognomie, charakterizované rovnými úzkými nosy a modrýma očima (Winter 1984, 13). K nejpodrobnějším zprávám o Tocharech z čínské strany patří informace, které r. 630 zaznamenal buddhistický učenec Xuanzang [Süan-cang] (600/602–664) za své cesty do Centrální Asie a Indie. Citujeme zde, jak popsal země východních i západních Tocharů Agni a Kuču [2002, 21–25; překlad Josef Kolmaš]: „Krajina **Agni** se táhne přes 600 li [1 li = 576 m] od východu k západu a více jak 400 li od jihu k severu. Její hlavní město měří po obvodu 6 či 7 li a je ze všech čtyř stran obklopeno horami. Cesty jsou tam nebezpečné, ale snadno se hájí. Četné vodní toky se spojují v jeden proud, kterým se zavlažují pole. Půda je vhodná k pěstování prosa, ozimné pšenice, datlí, hroznů, hrušek, švestek a jiného ovoce. Podnebí je mírné a příjemné. Zvyky a obyčeje tamních obyvatel jsou jednoduché a prosté. Jejich písmo je převzato z Indie, pouze s některými drobnými změnami a doplňky. Oděv je zhotoven z bavlny nebo vlny. Vlasy se stíhají a na hlavách nenosí žádnou pokrývku. Obchodují v zlatých, stříbrných a drobných měděných mincích. Panovník pochází přímo z té země. Je to člověk statečný. I když si málo hledí věcí vojenských, přesto se rád chlubí svými válečnými výpravami. Země nemá pevný právní řád, zákony jsou neuspořádané a kruté. ... Když se jde odtud dál na jihozápad přes 200 li a překročí se jedno malé pohoří a přebrodí dvě velké řeky, dospěje se na západě k plochému údolí. Pokračuje-li se v cestě dalších 700 a něco li, dorazí se do Kuči. Krajina **Kuča** se táhne od východu na západ v délce více než 1000 li a od jihu k severu více než 600 li. Její hlavní město měří po obvodu 17 či 18 li. Půda je vhodná pro pěstování prosa a pšenice, rovněž tam pěstují rýži keng-tao. Rodí se tu také hrozny, granátová jablka a mnoho druhů hrušek, švestek, broskví a meruněk. Země produkuje zlato, měď, železo, olovo a cín. Podnebí je mírné a zvyky tamních obyvatel jsou prosté. Písmo je s četnými úpravami převzato z Indie. Ve hře na foukací a strunné nástroje předčí zdejší lidé všechny ostatní krajany. Jejich oděv bývá ušit z jemného brokátu anebo hrubé vlny. Vlasy si stíhají a na hlavách nosí turbany. V obchodu používají zlatých a stříbrných peněz a drobných měděných mincí. Panovník pochází z místního rodu Paj. Přirozených vloh a schopností má pokrovnu, takže je ovládan mocnými ministry. Když se u nich narodí dítě, mají ve zvyku sevřít mu hlavičku do desek, aby zplodtěla.“

6. Velmi složitou zůstává otázka pojmenování Tocharů, jak jejich vlastního, tak ze strany sousedů. Do poněkud nepřehledné změti názorů se pokusil vnést řád Adams (2000), který je nám zde nejvýznamnějším průvodcem. Začněme nejprve termínem *Agni*, který se vztahuje k Tocharům užívajícím jazyk A. Sanskrtské texty, které vznikly v Centrální Asii, užívají termín *Agni* a odpovídající deriváty *Agnideša* a *Agnivišaya* „země Agni“ pro město a jeho okolí, které Ujgurové nazývají Qarašahr a Čiňané Yanqi. Sousední městský stát kolem města Tumšuč užíval íránský jazyk, jeden z dialektů sačtiny. V něm se sousední země nazývala *Agñ(y)e xšera* „země Agni“. Další svědectví přináší čínský buddhistický poutník

Xuanzang, který celou oblast v 7. st. prošel. V jeho zápisech čteme jméno *ʿÁ-gʼji-nji* (ve středočínské rekonstrukci Karlgrenově, která odpovídá asi r. 800 n. l.), respektivě *ʿa-gji-nri* (ve středočínské rekonstrukci podle Pulleyblanka, která má odrážet zhruba r. 600 n. l.). Totéž místní jméno se zřejmě objevuje i v jednom z nejstarších rukopisů v jazyce B. Objeven byl v oblasti Kuči r. 1907, publikován r. 1913. Pojednává o 5. roce vlády krále jménem Suvarṇapuṣpa, o němž víme, že zemřel r. 624, kdy také na jeho trůn nastoupil jeho syn Suvarṇadeva. Ten vládl do r. 646, kdy jej vystřídal jeho mladší bratr Haripuṣpa. Nevíme, jak dlouho Suvarṇapuṣpa vládl. Byl ale panovníkem úspěšným, můžeme tedy odhadovat, že aspoň tak dlouho, jako jeho syn. Pak se rukopis vztahuje k událostem nejpозději z počátku 7. st., tj. k době nejméně o jednu generaci starší než je vznik prvních datovatelných graffiti a karavanních pasů (641–656). Ve zmiňovaném rukopisu na 4. řádce čteme *Akeṇe yпой^a-moko Nāñiṣte* „Nāñiṣta, staršina země Akeṇe“. Forma *akeṇe* představuje pravděpodobně adjektivum (očekávali bychom **akeñṇe*), které lze odvodit od základu *āke* „konec“ = A *āk*. Mělo by tudíž jít o zemi „na konci, na okraji“. Taková sémantická motivace není nikterak výjimečná, o čemž svědčí rozšíření podobně motivovaných územních názvů: na slovanské půdě např. *Ukrajina*, *Krajina*, staroanglické království *Mierce*, italská *Le Marche*, německá *Mark* kolem Brandenburgu, aj.

Dnešní čínské město 焉耆 *Yanqi* (= ujgurský Qarašahr) nese jméno, které se za dynastie Tang vyslovovalo *jängʼji* (Karlgren), respektive *ʿiangji* či *ʿiangji* (Pulleyblank). Dodejme, že *-n* na konci slabiky mohlo odrážet starší *-r* při adaptaci nečínských slov. Staré *-r-* potvrzují soudobé íránské prameny. Khotanské místní jméno *Argīna-* se objevuje ve výčtu lokalit na Hedvábné stezce. Sogdijské *ʿrkčyk* (z textu *Nāfnāmak*) následuje po místních jménech Kašghar, Chotan a Kuča. Logické pokračování představuje právě dnešní Yanqi/Qarašahr. Tomu odpovídá středoperské *ʿrkčyk xwt* = **arkčīk χwataw* „pán [města] Ark“ podle textu *Mahrnāmag*. Adams (2000, 9) spojuje íránská toponyma s moderním perským *arg/ark* „malá pevnost“, pahlavi *ʿrkpaty* „pán citadely“. Nejbliže stojí lat. *arx* „pevnost, citadela, hrad“.

Jazyk A bývá někdy nazýván slovem *ārśi*. Skutečně, spojení *ārśi-kāntu* „jazyk *ārśi*“ a *ārśi-ype* „země *ārśi*“ naznačují, že jde o etnonymum. Odnikud však nevyplývá, že by se mělo vztahovat k Tocharům A. Slovo se vyskytuje pouze v textech, které představují překlady z buddhistického hybridního sanskrtu, a tak je mnohem pravděpodobnější, že jde o mechanické ekvivalenty standardních sanskrtských složenin *āryabhāṣa* „jazyk Áryů“, tj. „sanskrt“ a *āryadeśa* „země Áryů“ (též těch, kdo dodržují zákony Áryů). Další význam slova *ārśi* upřesňuje jiný text v tocharštině A, totiž „řádový mnich“ (tj. ten, kdo dodržuje zákon Áryů, tedy těch, kdo na území Tocharů přinesli Buddhovo učení). Významový rozptyl slova *ārśi* má analogii v khotanském *āsī*, kterým se označovali jak Áryové, tak mniši. K těmto závěrům dospěli už ve 30. letech 20. st. britští íranisté Henning a Bailey, ale identifikace *ārśi* = tocharština A se stále opakuje. Z uvedeného je zřejmé, že nemůže jít ani o palatalizovanou formu, odvozenou od základu **ark-*, který zřejmě označoval metropoli Tocharů A.

Západotocharská metropole se v dnešní ujurštině nazývá *Kuča*, v 9. st. její staroujgurské jméno znělo *Kūsän*. To zřejmě odráží toch. B adjektivum *kušiňňe*, které známe z titulů zapsaných v průvodkách karavan: *kušiňňe orotstse walo* „velký kučanský král“. Odpovídající substantivum by znělo **kuši*, jak potvrzují paralely v dalších jazycích: khotanské *Akuši*, sogdijské *'kwcyk ~ 'kwcyq*, sanskrtské *Kuci*, čínské 龟兹 *Qiuci* < střčín. *kuw-dzi* (Pulleyblank). Sanskrtská a sogdijská pojmenování se mohou vztahovat už k 1. st. n. l. Spolu s čínskou formou ukazují na původnost afrikáty. Lze odtud odvodit, že změna **-ć- > -ś-* proběhla v prvních stoletích nové éry. Adams (2000, 20) přidává ještě lákavou hypotézu, která vychází z pravděpodobné identifikace Tocharů a severozápadních barbarů, nazývaných v čínských pramenech 月支 *Yuezhi*. R. 126 př. Kr. se vrátil velvyslanec dynastie Han Zhang Qian ze své cesty do země *Daxia*, tj. Baktrie, aby informoval císaře Wu. Ve 123. kapitole kroniky *Shiji* čteme jeho zprávu: „Lid *Yuezhi* původně žil na území mezi pohořím *Qilian* (= Tian Shan) a městem 敦煌 *Dunhuang*, ale poté, co byli drtivě poraženi kmenem *Xiongnu* (= Huny), odstěhovali se daleko na západ, za 大宛 *Dawan/Dayuan* (= Ferghanu), kde napadli a ovládli lid země 大夏 *Daxia* (= Baktrie) a založili sídlo svého krále na severním břehu řeky *Kui*“ (Lin 1998, 476). Čínské prameny se zmiňují i o tom, že část poražených, tzv. 小月支 *Xiao Yuezhi*, „Malí *Yuezhi*“, neodešla na západ, ale usadila se v horách severozápadně od Gansu (Adams 2000, 10). R. 108 př. Kr. se Číně poddal král „Malých *Yuezhi*“, nazývaný 若苴王 *Ruoju Wang* [v pin yin; tj. *Jo-chü* podle Gilese] v takových pramenech jako *Shiji* nebo *Han shu*. Pulleyblank (1966, 19) soudí, že jeho jméno představuje ve skutečnosti titul, který by ve střední čínštině měl podobu *nyák-tsjo* a v době dynastie Han **nyak-tsia*. Identifikuje v něm toch. A *ňákci*, B *ňákc(i)ye* „božský, nebeský“, adjektivum utvořené od A *ňkät*, B *ňakte* „bůh“. Vládce „Malých *Yuezhi*“ nesl tedy titul „Božský Král“ či „Nebeský Král“. Obdobný titul βαγο βαο „bůh-král“ se objevuje v nápise nejvýznamnějšího baktrijského krále Kanišky. Pozoruhodné je, že tocharskou titulaturu zřejmě převzali i vládci 匈奴 *Xiongnu*, jejichž jména v době dynastie Han byla doprovázena epitetem 若鞮 *ruodi* [= *jo-ti* podle Gilese] < **nyak-tei* (Pulleyblank 1966, 19–20). Ve střední čínštině v rekonstrukci Pulleyblanka dostává etnonymum *Yuezhi* podobu **juat-tciä*, srov. další varianty: *yuzhi* < **juätciä*, *niuzhi* < **juwtciä*. Kmeny *Yuezhi* jsou čínským analistům známy už od konce 2. tis. př. Kr. Poprvé se objevují v pololegendárním seznamu kmenů, které měly přinášet tribut na dvůr dynastie Zhou podle kroniky *I Zhou shu*. Zcela reálný základ má už informace z knihy *Guanzi*, jež soustřeďuje dokumenty z doby mezi 5. a 1. st. př. Kr., podle níž západní lid *Yuzhi* disponoval jadeitem, který mohl pocházet pouze z nalezišť z okolí Chotanu (Pulleyblank 1966, 19). Je proto nutné vycházet ze staročínské podoby etnonyma. Adams zde předpokládá východisko **gutiyi*. Tato rekonstrukce znamenitě souhlasí s vnější indoevropskou etymologií etnonyma, kterou vyslovil polský lingvista Witczak (1993). Vychází z etymologické analýzy jména východogermánských Gótů (gót. *Gutþiuda* < **Guti-peudō* „národ Gótů“; ř. Γύθωνες, lat. *Gutones*, stang. *Gotan* < **gut-an-*, srov. stsev. *gotnar* „muži“, vedle stang. *Géatas*, stsev. *Gautar* < pl. **gautōz*, sr. stsev. *gautar* „muži“, odtud

sg. **gautaz*), jak ji poprvé předložil Otrębski (1950, 79–98) a poté rozvinul Hamp (1991, 85–86). Otrębski přidal srovnání s norským *gutt & gut* „chlapec“, které se objevuje v podobě *gud* též v dialektch dánštiny a jako *gutt* v dialektch švédštiny. Hamp promítl dochované tvary do pozdních ie. východisek: kolektivum **g^hud-i-* : singulativ **g^hud-on-* : **g^houd-o-*. Etnonymum motivované primárním významem „mladý muž, chlapec“ není v indoevropské etnonymii ničím ojedinělým, srov. i jméno *Čech*, které vlastně představuje apelativum „chlapec“, jež se zachovalo ve dvou archaických periférních dialektch, kašubštině a slovinštině (Blažek & Klain 2002). Existuje však ještě alternativní etymologie, která odvozuje jméno metropole západních Tocharů *K_uci* z plurálu **k^witēyes* „bílí, zářící“. Hlavní oporu tato etymologie nachází v čínském označení *Bo* vládnoucí dynastie v Kuči, které znamená „bílá“. Proti této úvaze hovoří naopak několik skutečností: (i) gen. *Kuciñ* svědčí, že *K_uci* představuje singulár; (ii) královská dynastie Kuči se v sanskrtských pramenech opakovaně nazývá *suvarṇa-* „zlatá“, tomu by odpovídalo tocharské *B Ysaṣse*.

Nejsložitější situace panuje kolem etnonyma *Tochar*. Čínské označení Ferghany *Dayuan* mohlo být v posledních stoletích př. Kr. vyslovováno jako **Taxwār* (Henning 1938; Pulleyblank 1962, 90, 224; 1966, 22). V 1. st. n. l. Strabón s odvoláním na Apollodóra a ve 2. st. n. l. Ptolemaios [VI, 11.6] lokalizují kmen Τόχαροι do Baktrie, tj. do dnešního Afghánistánu. Ptolemaios zná však ještě Τάχοροι ze severní Sogdiany [VI, 12.4] a město Θογάρα v dnešní čínské provincii Gansu [VI, 16.8] = *Tagorae*, o kterých se zmiňuje Plinius.

Řecké *-o-* odráží **-u-* ve výpůjčkách z Předního východu. To potvrzuje sanskrtské etnonymum *Tukhara-*, *Tukhāra-*, *Tuṣāra-*, *Tuṣāra-* aj. Jednoznačné rovnítko mezi *Tukhāra-* a *Yuezhi* podává *Kumārajīva*, člen kučánské královské rodiny a známý překladatel buddhistických textů do čínštiny, když na počátku 5. st. n. l. tlumočí sanskrtské etnonymum čínským *Xiao Yuezhi*, tj. „malí *Yuezhi*“ (Adams 2000, 10, pozn. 19). Sanskrtské *-kh-* mohlo sloužit i k přepisu středoíránské *-g-* /*γ/*, jak nasvědčuje transkripce *vakhu* baktrijského *bago* „bůh“. V sogdijských materiálech se objevuje ve dvou variantách, v ekonomických dokumentech *tyw'r'k*, v knize *Nāfnāmak* (asi 800 n. l.) *tyw'r'k*. Tyto formy mohou být vokalizovány jako **taywāarak* (nebo **taxwāarak*; odtud by pak pocházelo khotanské *ttahvāra*) a **ətywāarak* (nebo **ətxwāarak*). Obě varianty je možno odvodit z výchozí prafomy **tuγāarak* nebo **tuxāarak*. Kuriózní svědectví o reálnosti druhé rekonstrukce může představovat osetinské *toxar* „válečník“ (pokud je *tox* „válka“ zpětně utvořenou formou). Analogický funkční posun od etnonyma k apelativu má analogii např. ve slovanském **vitędzь* „vítěz, hrdina, bojovník“, které nejspíše představuje adaptaci staroseverského *vikingr* „námořní lupič, pirát, viking“, později obecně „Norman“ (podrobnou diskusi problému podává Vykypěl 2004, 120–29). Jsou k dispozici také dvě transkripce čínské: *dou-qia-luo* < **təu-k'ia-lâ* (Karlgren) = **təw-k'ia-la* (Pulleyblank) a *tu-huo-lo* < **t'uo-xuâ-lâ* (Karlgren) = **t^hɔ'-xwa'-la* (Pulleyblank). Pozoruhodné stopy po dávné přítomnosti Tocharů v Tarimské pánvi představuje několik moderních toponym: středisková obec 托胡拉 *Tuohula* západně od Chotanu (Li Yinbing 2006, 15), vesnice *Tuohula*

severně od Aqsu = čín. 阿克苏 Akesu. Stejný původ má zřejmě i jméno vsi 吐葫芦 *Tuhulu* v místě někdejšího tocharského sídla u 伊吾 *Yiwu*. Zmínit je třeba též tibetský termín *Thogar*, který se používal pro severovýchodní Tibet (Adams 2000, 10, pozn. 19). Obě čínské varianty i tibetské slovo mají zřejmě zdroj v sogdijské variantě bez protetického vokálu. Adams (2000, 16–17) rekonstruuje primární východisko v podobě **tugra-*, které by v obecně tocharském jazyce dalo **tukäre-*, ať už by šlo o slovo zděděné nebo o výpůjčku, nejspíše iránskou. Právě existence vkladného („epentetického“) vokálu před *-r-*, typická právě pro tocharské jazyky, představuje alespoň nepřímé svědectví pro to, že etnonymum (také?) používali historičtí Tocharové. R. 1907 berlínský orientalista F.W.K. Müller ve staroujgurském kolofonu k textu dramatu *Maitrēiasamītinātaka* v tocharštině A identifikoval etnické jméno TWTR, které vokalizoval do podoby *Toχri*. Sieg a Siegling (1908) je ztotožnili s etnonymem *Tόχαροι*, které Strabón a Ptolemaios situovali do Baktrie, tj. dnešního Afghánistánu. Ve staroujgurské vezi dramatu *Maitrisimit* je uváděn jistý Āryacandra (staroujgursky *Aryačintri*) jako ten, kdo dílo převedl ze sanskrutu do *toχri tili*. Pocházet měl ze země Nakardeša (*Nkrydyš*), jak toto místní jméno četl Müller. To by jeho původ kladlo kamsi k modernímu Jalālābādu, jižně od Kábulu. Ale r. 1949 britský íranista Henning přesvědčivě ukázal, že je třeba ono toponymum číst **knydyš*, což může být vokalizováno jen jako Agnideša, tedy území Tocharů A. Tím dostává celá informace logiku, Āryacandra přetlumočil drama ze sanskrtského originálu do tocharštiny A, tedy své mateřštiny, a odtud byl text přeložen do staroujgurštiny. Pro identifikaci Tocharů a etnonyma TWTR hovoří ještě další argumenty, které Müller neznal. V městě Qara Balgasun, metropoli ujugurské říše, byl nalezen trojjazyčný sogdijsko-ujgursko-čínský nápis, oslavující skutky ujugurského krále. Mezi nimi najdeme zmínku o drtivé porážce tibetské armády a národa čtyř TWTRY (sogdijsky *ctβ^εr twyr 'k*), která se vztahuje k válce z let 791–792. Obdobný obrat se objevuje i v dokumentech o manichejské církvi, a to hned ve dvou verzích, středoperuské (*ch 'r twytyst [n]*) a staroujgurské (*twyrt twyr*). Sogdijská kniha *Mahrnāmag*, zapsaná kolem r. 800, nás mezi jiným informuje o příznivcích manichejské církve. Najdeme mezi nimi 5 městských státeků ze severu Tarimské pánve, z nichž právě 4 se nacházely na území, kde se pravděpodobně hovořilo tocharsky. Jde o současné lokality Qočo, Kuča, plus Kašghar a Aqsu, Qarašahr, Uč.

7. Historické zprávy antických a čínských autorů dokumentují přítomnost Tocharů v Centrální Asii v posledních stoletích př. Kr. Analýza raných tocharských výpůjček („vůz“ a jeho části) v čínštině posouvá datování prvního kontaktu k r. 1200 př. Kr. Proslulé mumie s typickými europoidními rysy z Tarimské pánve jsou dokonce až 4000 let staré (Mallory & Adams 2000). Akceptujeme-li nejpravděpodobnější hypotézu, že jde o předky Tocharů (potvrzuje to i analýza DNA – srov. Francaletti 1998, 537–47), musela se jejich migrace ze západu odehrát před horizontem 2000 př. Kr. Byly formulovány dvě alternativní hypotézy rekonstrující trajektorii jejich migrace z předpokládané indoevropské pravlasti do Centrální Asie: severní a jižní. Porovnejme argumenty zastánců obou hypotéz.

Nejsilnější argumenty pro **severní** hypotézu nacházejí její zastánci v přítomnosti několika kulturních slov zjevně indoevropského původu v jazycích ugrofinských a samojedských, která nemohou být objasněna jako indo-iránské výpůjčky. Vycházíme zde ze studií A. Jokiho (1973), který jako první navrhl interpretovat některé zjevné indoeuropeismy v ugrofinských jazycích jako výpůjčky z tocharštiny, J. Janhunena (1983), který učinil obdobný závěr pro několik samojedských etymonů, a V. Napoľskikh (2001), jenž rozšířil počet potenciálních tocharských výpůjček v uralských jazycích na 18. Následující minispisek sestává z pěti etymonů a představuje výběr jen těch nejpřesvědčivějších etymologií.

(1) FU **mete* „med“ < ptoch. **m^vátə* < ie. **med^hu* (Ringe 1996, 108): B *mit* „med“, „C“ *meta* (Joki 1973, 283–84; Napoľskikh 2001, 372). Jak írán. **madu* „vino“, tak íá. **mad^hu* „sladký nápoj, sladkost, mléko, sóma, med“ se liší významem, ten původní byl zřejmě „medovina“. Ie. **e* se na indoiránské půdě mění regulérně na **a*, a to se ve starých výpůjčkách v ugrofinských jazycích zachovává, srov. fin. *vasa* „tele“, lp. (Inari) *vyesi* „tele soba“, mord. *mokša vaza* „tele“ < FM **vasa* < íi. **vatsa-*: sti. *vatsá-* „tele“, oset. *wäs*, yaghnobi *wása* id., vše z ie. **wetso-* „roční“: **wet-es-* „rok“ (Joki 1973, 338).

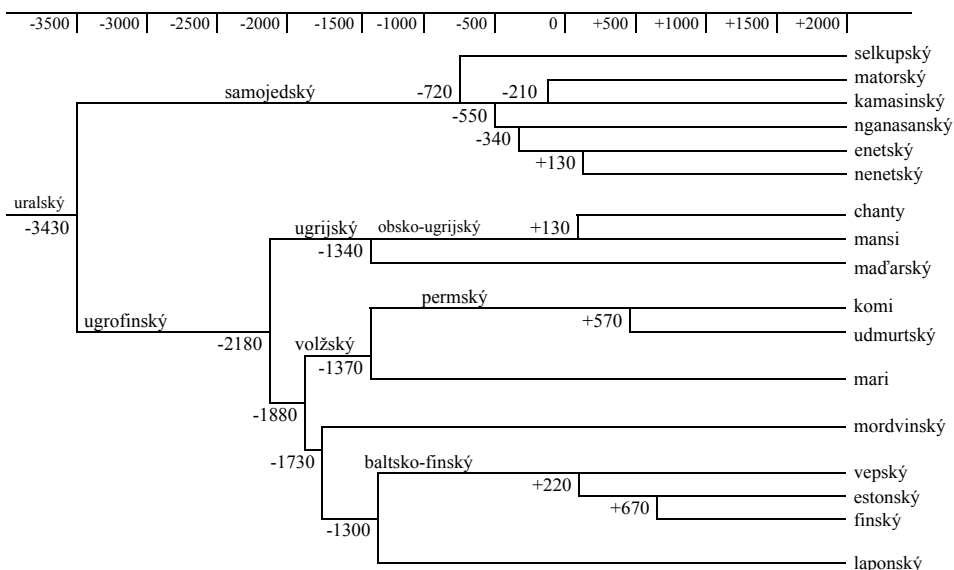
(2) FP **sōle* (fin. *suola*) /**sale* (mord. *sal*, mari *šancal*, udm. *sālal*, komi *sol/sul*) „sůl“ < **sāle* (korespondence bfin. **ō*: mord. *a* odráží staré **ā* u slovních kmenů zakončených na **-e*; viz Illič-Svityč 1971, XXV) < ptoch. **sāliyē(n)* (sr. Hilmarsson 1986, 231): A *sāle*, pl. *sāleyäntu*, B *salyiye*, ak. *sālyi* „sůl“ (Joki 1973, 316; Napoľskikh 2002, 373–74). Na indoiránské půdě je znám jediný kontinuant v sémanticky i slovtvorně vzdáleném sti. *salilām* „moře, povodeň“. Adj. *salilá-/sarirá-* mohlo ještě znamenat „slaný“.

(3) SSm. **menijā* „úplněk“ < ptoch. **m^veñā-* „měsíc“ < **mēnes-* (Ringe 1996, 108–09): A *mañ*, B *meñe* (Napoľskikh 2001, 371). Íá. **mās-*, írán. **māh-* „měsíc“ pramenem být nemohou.

(4) Sm. **sejptā* „sedm“ < ptoch. **səptā* id. (Ringe 1996, 67) < **septm* (Janhunena 1983, 119; Napoľskikh 2001, 373). Íi. & íá. **sapta* a zvláště írán. **hapta* „sedm“ stojí dále.

(5) Sm. **wesā* „železo; peníze“ < ptoch. **w^vāsā* „zlato“ (Adams 1999, 487): A *wäs*, B *yasa* < **H_awes-* (Joki 1973, 339–40; Napoľskikh 2001, 374). Obdobný etymon je možno rekonstruovat i v jazycích ugrofinských: bfin. **vaski* „měď, bronz, mosaz“ | lp. **vėškē* „měď“ | mord. erzja *viškā* „kovový drát“ | mari *važ* „ruda“ | perm. **weš* „kovový šperk“, sr. také udm. *azveš*, komi *eziš* „stříbro“, udm. *uzveš* „cín, olovo“, komi *oziš* „cín“ | mansi *ātweš* aj. „olovo“ | chanty *wāχ* „kov, železo; peníze“ | maď. *vas* „železo“ < fu. **waške* ~ **wāske* (Joki 1973, 339–40). Ugrofinské formy s velkým rozšířením mohou odrážet pratocharskou složeninu **w^vesā-yāku-* „zlaté barvy“ > A *wsā-yok*, B *ysā-yok*, která dobře vysvětluje významový rozptyl, odrážející sémantický vývoj v několika liniích: „kov zlaté barvy“ → „měď/bronz/mosaz“ → „železo“; → „šperk“; → „peníze“. Současně je zřejmé, že převzetí tocharského lexému do ugrofinských a samojedských jazyků proběhlo nezávisle, a tudíž pravděpodobně v různých dobách. V indoiránských jazycích se ie. kořen **H_awes-* ve významu kovu neobjevuje.

Hypotetický tocharsko-ugrofinský kontakt musel proběhnout ještě před rozpadem ugrofinského prajazyka, který je tradičně kladen na konec 3. tis. př. Kr. (Hajdú 1985, 173). Toto datování potvrzuje i glottochronologický test, který byl na uralské jazyky aplikován týmem Sergeje Starostina, autora rekalibrované metodiky (Santa Fé 2003). Podle jeho výsledků trvalo období od rozpadu uralského prajazyka do rozpadu ugrofinského prajazyka zhruba od 35. do 22. st. př. Kr. (viz následující vývojové schéma):

Při aplikaci téhož rekalibrovaného testu na jazyky indoevropské vychází oddělení tocharské větve k r. 3800 př. Kr. Protože nepředpokládáme kontakt tocharsko-uralický, předkové Tocharů potřebovali tedy nejméně 4 a nejvíce 16 století, aby se dostali do sousedství již samostatného a ještě nediferencovaného ugrofinského prajazyka. Ugrofinská pravlast se pravděpodobně nacházela v prostoru mezi střední Volhou a centrální částí Uralu. Tocharsko-ugrofinský kontakt se nejspíše mohl odehrát na jižním okraji, v lesostepní zóně, která jediná dovozovala přímé setkání populací lesních lovců a rybářů na straně Ugrofinů a chovatelů koní a skotu na straně předků Tocharů. Hypotetický tocharský vklad do samojedského lexika se nepochybně realizoval později, při dalším posunu předků Tocharů na východ, jistě ale dříve, než v 8. st. př. Kr., kdy se samojedský prajazyk měl rozpadnout. Je-li správná tocharská identita tzv. tarimských mumií, z nichž nejstarší se datují k r. 2000 př. Kr., lze předpokládat tocharsko-samojedský kontakt během 3. tis. př. Kr. kdesi na jižní Sibíři, opět nejspíše v lesostepním pásu. Ačkoliv přímé ztotožnění archeologické kultury a konkrétního etnika je vždy problematické, panuje vysoká shoda názorů v tom, že předkové Tocharů hráli významnou roli v archeologickém komplexu zvaném **kultura Afanasjevo** z doby mezi r. 3500 a 2500 př. Kr., lokalizovaném mezi horním tokem Obu a Angary, severně od Altaje, s centrem kolem Minussinské kotliny při horním Jeniseji. Pro tuto kulturu

je již charakteristická znalost mědi a bronzu, pozoruhodné jsou zřejmě kulturní paralely k takovým severopontským kulturám jako Srednij Stog (4500–3500 př. Kr.), viz Mallory, EIEC 4–5, Mallory & Mair 2000, 294–97. Dodejme, že nástupnickou kulturou po Afanasjevu se v prvních stoletích 2. tis. př. Kr. stává kultura Okunjevo, na níž se pravděpodobně podílel prasamojedský etnos (Vadeckaja 1990, 73). S rozšířením obou kultur se geograficky významně překrývá i pravlast Samojedů, lokalizovaná metodou lingvistické archeologie E. Xelimským (1988, 13–14) do čtyřúhelníku Narym-Tomsk-Jenisejsk-Krasnojarsk.

Hypotézu o **jižní** trajektorii předků Tocharů poprvé zformuloval už r. 1962 britský íranista P. Henning, publikována však byla až r. 1978. Jeho myšlenku dále rozvíjí gruzínsko-ruská dvojice autorů T. Gamkrelidze s V. Ivanovem (1989) a Polák K. Witczak (1993). Zastánci jižní cesty vycházejí z podobnosti etnonym *Guti* a *Tukriš*, která jsou doložena už z 3. a zejména 2. tis. př. Kr. ze západního Íránu, a jména metropole západních Tocharů Kuča, respektive s etnonymem Tochar (viz výše). Myšlenka je to jistě svůdná, ale chybí jí lingvistický důkaz v podobě vzájemných výpůjček mezi tocharštinou a některým ze starověkých předovýchodních jazyků, s jehož nositeli by hypotetičtí předoasijsí Prototocharové museli přijít do styku, mj. jde o sumerštinu, akkadštinu a elamštinu. Jistou výjimku představuje příspěvek K. Witczaka, který shromáždil 10 lexikálních paralel, které mají dokumentovat vzájemný kontakt předků Tocharů na jedné straně a Hurritů a Uraretejců na straně druhé. Jde o klíčový argument předoasijské migrace, proto srovnání s krátkými komentáři ocitujeme:

(1) Hurr. *ag-*, ur. *agu-* „vést, přinést“ || toch. AB *āk-* „vést“. Hurr.-ur. **ag-* má nejbližší příbuzné v nachských jazycích, konkrétně v čeč. *-ig-a*, bats *-iŋ-* „vést, řídit“; další paralely v dagestánských jazycích jako arči *aķa-s* „řídit“, dargi *-irķ-/urķ-* vedou k pdag. **VrķV* (Diakonoff & Starostin 1986, 57).

(2) Hurr. *mann-*, ur. *man-* „být, existovat“ || toch. AB *māsk-* „být, stát se, nacházet se“ < **mŋ-sk-* (Adams 1999, 458). Hurr.-ur. sloveso lze bez problému odvodit z dagest. **ʔi-ma(n)* „zůstávat“ (Diakonoff & Starostin 1986, 21).

(3) Hurr. & ur. *pal-* „znát, vyslovit, říci“ || toch. AB *pālsk-* „myslet, uvažovat“ (nikoliv „znát“). Toch. slovo je zřejmě *sk-*derivátem od slovesa *pālk-* „vidět, dívat se“ (Adams 1999, 377, 380–81).

(4) Hurr. *wali* „červ“ || toch. A *wal*, B *yel* id. Hurr. slovo, v modernějším přepisu *ṗali*, má nejbližší příbuzné v nachských jazycích: čeč. *bōħalla*, inguš *bʕeħal* „had“; dále cez *bekol*, bežit *bekela*, avar *borox* „had“, tindal *bek'a* „had, červ“ (Diakonoff & Starostin 1986, 50).

(5) Ur. *gunuše* „bitva“ || toch. A *k_uñas* „boj, konflikt“ (nikoliv *kunaš* „bitva“). Toch. slovo představuje formaci **g^{wh}ŋ-yont-ēn* utvořenou od kořene **g^{wh}en-* „bít, bojovat“ (Hilmarsson 1996, 192). Ur. *-še* představuje produktivní sufix abstrakt (Wilhelm 2004b, 125).

(6) Ur. *šuše* „ovce“ || toch. A *śos* id. Toch. slovo nelze oddělit od A *śāyu*, B *śa-iyye* < **śāw-ye-* (Adams 1999, 634), pro která W. Winter (1999, 251–54) ustanovil význam „drobné domácí zvířectvo“. Pro A **śos* Winter předpokládá asimilaci z **śos*, což má být ak. pl. s vývojem analogickým ak. pl. *kos* „krávy“ < **g^wowŋs*.

Toch. A *śoś* a *śāyu*, B *śaiyye* lze bez problému odvodit od slovesa doloženého v B *śāw-/śāy-*, A *śo-* „žít“; k sémantice sr. velš. *biw* „Hornvieh“ : lat. *vīvus*. Patří sem i B *śānta* „ovce“ < **śāwentā* (Adams 1999, 634).

(7) Hurr. *šaphal(d)i* „levý“, ur. *salmathī* id. || toch. A *śālyi*, B *śwālyai* id. Ale toch. slova neznamenaají „levý“, ale naopak „pravý“. Jde o fosilizovaný ak. f. gerundia *śwalle* „vhodný k jídlu“ od slovesa *śu-* „jíst“, sr. khot. *hvarandaa-* „pravá ruka“ : *hvar-* „pravý“ (Winter 1985, 590; Adams 1999, 645). Naproti tomu hurr. slovo má přesvědčivou etymologii v dagest. **čaH(V)ṗVI-* „levý“ > agul *čalṗl-an-*, lezgin *čapla*, dargwa *čipil* (Diakonoff & Starostin 1986, 54; autoři odmítají urartskou paralelu, skutečně může jít o výpůjčku, např. z některého ze semitských jazyků, sr. akkad. *šumēlu*, ugar. *šmāl*, hebr. *šəmō^ʿl*, syr. *səmālā* „levá strana“).

(8) Hurr. *p/wandi* „pravý“ || toch. A *pāci* id., *apāt* „vpravo“. Význam toch. slova není ustanoven jednoznačně, sr. analýzu W. Wintera (1985).

(9) Hurr. *ubi* „proso“, ur. **ebi* id. || toch. AB *yap* id. Hurr. *ubi* se překládá jako „Gerste“, tj. „ječmen“ (Wilhelm 1992, 135). Toch. slovo bývá spojováno s ie. **yewH₁o-* „obilí; ječmen“ (Adams 1999, 482). Tuto etymologii přijímá později i sám Witczak (2004, 43).

(10) Hurr. *umini*, ur. *ebani* „země, oblast“ || toch. A *ype*, B *yapoy* „země“. Ur. *-ni* tvoří více substantiv (Wilhelm 2004b, 125), hurr. slovo se nyní přepisuje v podobě *ōmini* (Wilhelm 2000a, 107). Pro toch. slova existuje více etymologických pokusů: **H₁epowen*, pl. **H₁epounā*, dosl. „država“ : **H₁ep-* „vzít, držet“, **H₁en-b^huH-i* nebo **H₁ep(i)-ouden* (Adams 1999, 483).

Z porovnání severní a jižní koncepce vychází přesvědčivěji první verze, která předpokládá východisko transkontinentálního přesunu předků Tocharů na západě eurasijského lesostepního pásu, pravděpodobně v prostoru mezi Dunajem a Dněprem. Právě tato ekologická nika dovolila migrujícím Indoevropanům zachovat si na jedné straně znalosti zemědělců a chovatelů koní a skotu, na druhé straně neobyčejnou mobilitu. Severní trajektorii potvrzuje i nevelký, ale výrazný vklad do kulturního slovníku ugrofinských i samojedských jazyků a pozoruhodná afinita první jihosibiřské chalkolitické kultury zvané Afanasjevo s takovými severopontskými archeologickými komplexy jako kultura Srednij Stog.

8. APPENDIX 1: K APLIKACI LEXIKOSTATISTIKY PRO TOCHARŠTINU

	A	B	etymologie
1. all	<i>pont- & pu-k</i>	<i>po, pont-</i>	* <i>pōnts</i> ; sr. ř. πᾶς, παντο- id.
2a. ashes	<i>tor</i>	<i>taur</i>	< turk. * <i>tōr</i> prach; sr. také jakut. <i>tor</i> saze (LS, 259; EDAL 1465); srovnání s r. <i>dur</i> pošetilost, br. <i>dura</i> závrať (* <i>d^houro-</i>) je sémanticky nepřesvědčivé
2b. ashes	<i>twe</i>	<i>tweye</i>	* <i>d^hwoyo-</i> z ie. <i>d^heu(H)-</i> dout, cf. lit. <i>dujà</i> jemný prach, khot. <i>duya-</i> prašný
3. bark		<i>enmetre</i>	
4. belly	<i>kāts</i>	<i>kātso</i>	* <i>g^wōt-γōn-</i> ; sr. gót. <i>qīpus</i> břicho, lůno
5a. big	<i>šāw-</i>		sr. A <i>šāw-</i> , B <i>šāy-</i> žít (#64b; problematické je srovnání se sti. <i>šāvas-</i> síla)
5b. big	<i>tsopats</i>		* <i>d^hēubo-tyo-</i> hluboký; sr. gót. <i>diups</i> id.; nulový stupeň je v A <i>tṣār</i> vysoký < * <i>d^hubro-</i>
5c. big		<i>orotstse/wr^o</i>	* <i>uru-(e)H-tyo-</i> , sr. luv. <i>ura-</i> velký
5d. big		<i>trekte</i>	* <i>d^hrog^h-to-</i> (původně zřejmě „pevný“); sr. sti. <i>d^hhyati</i> činí pevným
6. bird		<i>lwāsa</i> <i>šlyamñana</i>	sr. <i>luwo</i> zvíře (Ad 731)
7. bite		<i>tsāk-</i>	* <i>dēnk^h-(nā-)</i> , sr. ř. δάκνω koušu, sti. <i>dásati</i> kouše
8. black	<i>arkant-</i>	<i>erkant-</i>	* <i>H_g^w-ont-</i> , sr. sti. <i>rājanī-</i> noc, arm. <i>erek</i> večer, gót. <i>riqis</i> temnota
9. blood	<i>ysār</i>	<i>yasar</i>	* <i>H₃ésH₂ōr</i> , sr. het. <i>ēshar</i> id.
10a. bone	<i>āy</i>	<i>āy</i>	* <i>H_{2/3}ést-yo-</i>
10aa. bone		pl. <i>āsta</i>	* <i>H_{2/3}ést-ā</i> ; sr. het. <i>hastāi-</i> kost
11. breast	<i>pāššām</i>	<i>pāšcane</i>	* <i>psteno-</i> , sr. sti. <i>stānā</i> prsa, avest. <i>fštāna-</i> , arm. <i>stin</i> , ř. στήνιον·στῆθος
12a. burn	<i>tsāk-/tsak-</i>	<i>tsāk-/tsek-</i>	* <i>d^heg^{wh}-</i> ; sr. sti. <i>dāhati</i> páli, alb. <i>djek</i> , lit. <i>degù</i> pálim
12b. burn	<i>pālk-</i>	<i>pālk-</i>	* <i>b^hlg-</i> ; sr. lat. <i>fulgeō</i> zářím, ř. φλέγω pálim
13. claw	<i>maku</i>	pl. <i>mekwa</i>	* <i>sm^h-H₃nog^hwā</i> ; sr. het. <i>sankuwai-</i> < * <i>sananku-</i> , arm. <i>elowngn</i> id. < * <i>enong-</i> < * <i>sem-H₃ong^h-</i> , ř. μῶνυξ jednokopytník < * <i>sm^h-H₃nog^h-u-</i>
14. cloud	<i>tārkār</i>	<i>tarkār</i>	* <i>d^hygru-</i> , sr. lit. <i>dārga</i> deštivé počasí, str. <i>padoroga</i> bouřlivé počasí
15. cold	<i>k_uraš/krošš-</i>	<i>krošce</i>	* <i>krustōn</i> , ak. * <i>krustēn-ṃ</i> , sr. ř. κρυστάλλος led, sthn. <i>hroso</i> id.
16. come	<i>kum-</i>	<i>kām-</i>	* <i>g^wem-</i> ; sr. sti. <i>gāmati</i> jde, gót. <i>qiman</i> přijít, lit. <i>gemù</i> : <i>giṃti</i> narodit se
17a. die	<i>wāl-/wal-</i>		* <i>welH₃-</i> ; sr. het. <i>walahzi</i> bije, hier. luvij. <i>wa/i-la-</i> zemřít
17b. die		<i>sruk-/srauk-</i>	* <i>streug-</i> , sr. stsev. <i>strjúka</i> jít pryč, ř. στρεύγομαι jsem vyčerpán
18. dog	<i>ku</i>	<i>ku</i>	* <i>kūwōn</i> ; sr. het. <i>kuwan-/kun-</i> id., ř. κύων, gen. κυνός id.
19a. drink	<i>yok-</i>	<i>yok-</i>	* <i>H₃ēg^{w(h)}-</i> , sr. het. <i>eku-/aku-</i> id.

	A	B	etymologie
20. dry	<i>āsar</i>	<i>asāre</i>	AB <i>ās-</i> stát se suchým, sr. lat. <i>āreō</i> jsem suchý, <i>āridus</i> suchý < * <i>H₁ēs-</i>
21. ear	<i>klots</i>	<i>klautso</i>	* <i>k₁louti-H₁ōn-</i> ; sr. sti. <i>śrūti-</i> slyšení, stir. <i>cluas</i> ucho
22a. earth	<i>tkam</i>	<i>keṃ</i>	* <i>d^hg^hom-</i> ; sr. het. <i>tēkan</i> , dat.-lok. <i>taknī</i> id., ř. <i>χθών</i>
22b. earth	<i>pāts</i>	<i>ptsa</i>	* <i>pedā</i> ; sr. het. <i>pēdan</i> místo, ř. <i>πεδίον</i> pole, rovina
23a. eat	<i>śwā-</i>	<i>śwā-</i>	* <i>g₁yeuH-eH_a-</i> , sr. pers. <i>jāvidan</i> , sthn. <i>kiuwan</i> , stsl. <i>žbvatī</i> id.
23b. eat	<i>tāp-</i>	<i>tāpp-</i>	* <i>dap-w-ā-</i> ; sr. lot. <i>daps</i> hostina
24. egg			
25. eye	<i>ak</i> , du. <i>aśam</i>	<i>ek</i>	* <i>H₃ok^w</i> , du. *- <i>iH₁</i> ; sr. lit. <i>akis</i> , pl. <i>aki</i> , stsl. <i>oko</i> , du. <i>oči</i>
26. fat n.	<i>šālyp</i>	<i>šalype/šalywe</i>	* <i>sélpo-</i> , sr. ř. <i>ἔλπος</i> (Hes.), alb. <i>gjalpë</i> máslo, sthn. <i>salba</i>
27. feather		pl. <i>paruwa</i>	* <i>p(e)rwā</i> , sr. stsl. <i>pero</i> : <i>perq</i> letím
28. fire	<i>por</i>	<i>pūwar</i>	* <i>peH₂w₁r</i> ntr. : * <i>peH₂wōr</i> coll.; sr. het. <i>pahhu(wa)r</i> , ř. <i>πῦρ</i> id.
29. fish		<i>laks</i>	<i>loksi-</i> ; sr. stsev. <i>lax</i> , lit. <i>lāšis</i> , r. <i>losós</i> , oset. <i>lāsäg</i>
30a. fly v.	<i>plu-</i>	<i>plu-</i>	* <i>pleu-</i> plout, plynout; sr. ř. <i>πλέ(φ)ω</i> plavím se, plavu, stsl. <i>plujq</i> plavu
30b. fly v.	<i>sāl-</i>	<i>sāl-</i>	* <i>sel-</i> rychle se pohybovat; sr. lat. <i>saliō</i> skáču
31. foot	<i>pe</i>	<i>paiyye</i>	* <i>pēds</i> či * <i>podyo-</i> ; sr. lat. <i>pēs</i> či avest. <i>paidā</i> , ř. <i>πέζα</i> id.
32. full	<i>ypic/ywic</i>	<i>īte</i>	A * <i>y(n)-wic</i> < ak. * <i>en-wītem</i> ; B * <i>wīto-</i> ; sr. sthn. <i>wīl</i> stsev. <i>wīdr</i> široký
33a. give	<i>e-</i>	<i>ai-</i>	* <i>H_aei-</i> , sr. het. <i>pāi-</i> dát, lyk. <i>ije-</i> koupit, hluv. <i>iyasa-</i> id., ř. <i>ἀίνυμαι</i> беру
33b. give		imp. <i>pete</i>	* <i>po-doH₃</i> ; sr. het. <i>pēda-</i> nést
33c. give	<i>wās</i> : PP <i>wawu</i>	<i>wasā dal</i>	* <i>us-(ā-)</i> < * <i>wes-</i> (koupit; sr. het. <i>wāsi</i> prodává (LIV 693)
34a. good	<i>krant-</i>	<i>krent-</i>	* <i>g^wrH_a-ont-</i> ; sr. lit. <i>gēras</i> dobrý
34aa. good		<i>kartse</i>	* <i>g^wrH_a-to-</i> ; sr. sti. <i>gūrtā-</i> , lit. <i>gūrtas</i> , lat. <i>grātus</i> , vše od * <i>g^werH_a-</i> opěvovat
34b. good	<i>kāṣu</i>		
35. green	<i>motarci</i>	<i>motartstse</i>	* <i>mod^hrtyo-</i> ; sr. sl. * <i>modrъ</i> modrý, het. <i>āntara-</i> id.
36a. hair	<i>śāku</i>		* <i>dēkwā</i> ; sr. khot. <i>dasa-</i> vlákno, sti. <i>daśā-</i> třáseň, gót. <i>tagl</i> vlas
36b. hair	<i>yok</i> (vlas; barva)	<i>yok</i> , pl. <i>yākwa</i>	(B: vlas, vlna; barva) < * <i>yā/ēku</i> ; sr. sti. <i>yāśu-</i> pubické ochlupení
36c. hair		<i>matsi</i>	* <i>metyo-</i> , sr. lot. <i>mats</i> , pl. <i>mati</i> vlas(y)
37. hand	<i>tsar</i>	<i>šar</i>	A: * <i>g^hesēr</i> ; B: * <i>g^hesér-ṃ</i> ; sr. het. <i>kissar-</i> id.
38a. head	<i>śpāl</i>	(<i>śpālu</i> vynikající)	* <i>g^heb^hōl</i> či * <i>g^heb^hḡlom</i> ; sr. sthn. <i>gebal</i> , ř. <i>κεφαλή</i> id.
38b. head	<i>lap</i>		* <i>lob^ho-</i> ; sr. ř. <i>λόφος</i> zátylek zvířete

	A	B	etymologie
38c. head		<i>āšce</i>	* <i>H₂eġst-en-</i> : * <i>H₂eġ</i> - ostrý, špičatý; sr. ř. ἀκτῆ předhoří, strmý břeh
39. hear	<i>klyos</i>	<i>klyaus-</i>	* <i>klēus-</i> ; sr. sti. <i>śróšati</i> slyší, stsl. <i>slušati</i> & <i>slyšati</i> , lit. <i>klausyti</i> slyšet
40a. heart	<i>āriñc</i>	<i>arañce</i>	* <i>H₂eH₂(e)ri-</i> , sr. het. <i>hah(a)ri-</i> plíce / slziny, kelť. * <i>āren-</i> slzina > velš. <i>arenn</i> , pl. <i>eirinn</i> , stir. <i>áru</i> , gen. <i>árann</i> srdce
40b.	(<i>kri</i> vůle)	pl. <i>kāryāñ</i>	* <i>kr̥dyā</i> , sr. ř. καρδία, stir. <i>cride</i> srdce
41. horn	(<i>kror</i> srpek měsíce)	<i>krorīyai</i>	* <i>kreH₂wr̥</i> nebo * <i>kr̥H₂sru-</i> , sr. het. <i>karāwar</i> id. nebo myk. <i>ono-karaor</i> = / <i>oino-krāhōr</i> / jedno-rohý
42. I	<i>nāš</i> m./ <i>ñuk</i> f. < * <i>ñāku</i>	<i>ñās/ñis</i>	ak. * <i>H₂meġe</i> zkřížený s nom. * <i>H₂eġō</i> < * <i>yāku</i> ; <i>ñ-</i> < * <i>m(ā)ñā</i> < gen. * <i>mene</i> ; sr. het. <i>ūg</i> : <i>ammug</i> , gót. <i>ik</i> : <i>mik</i>
43a. kill	<i>ko-</i>	<i>kau-</i>	* <i>kāu-</i> ; sr. stas. <i>hauwan</i> , lit. <i>kauti</i> bit, tlouci
43b. kill	<i>sruk-</i>		sr. B <i>sruk-/srauk-</i> zemřít (#17b)
44. knee	du. <i>kanwem</i>	du. <i>keni</i>	* <i>ġonu-</i> ; sr. het. <i>gēnu-</i> , ř. γόνυ id.
45a. know	<i>knā-</i>	(<i>nān-</i> objevit se)	* <i>ġneH₃</i> ; sr. sti. <i>jānāti</i> zná < * <i>ġñH₃neH₂</i>
45b. know	<i>kārs-</i>	<i>kārs-</i> préz. <i>śārsāsk-</i>	* <i>kr̥s-</i> : * <i>kers-</i> řezat, sr. het. <i>kars-</i> uříznout; sémantika snad jako lat. <i>scīre</i> vědět : <i>secāre</i> sekát
45c. know	(<i>eš</i> péče)	<i>aik-</i>	* <i>H₂eik-</i> vlastnit, sr. gót. <i>aih</i> , <i>aigum</i> id., mít, sti. <i>īše</i> je pánem (čeho)
46. leaf	<i>pālt</i>	<i>pilta</i>	coll. * <i>b^hlH₁tōs</i> , sr. sthn. <i>blat</i> id.
47a. lie	<i>klis-/kles-</i>	(<i>klānts-</i> spát)	* <i>klm̥H₂-s-</i> ; sr. sti. <i>klām(y)ati</i> je unaven, <i>klānta-unavený</i>
47b. lie	(<i>lake</i> = B <i>leki</i> lože)	<i>lyāk-</i>	* <i>leg^h-</i> ; sr. gót. <i>ligan</i> id., stir. <i>laigid</i> leží, pokládá se
48. liver		<i>wāstarye</i>	* <i>udt̥ryo-</i> ; sr. ř. ὕστρος žaludek, ὕστέρα luno; sti. <i>udāra-</i> břicho, lat. <i>uterus</i> luno
49. long	<i>pārkar</i>	<i>pārkarē</i>	* <i>b^hr̥ġ^h-rō-</i> ; sr. het. <i>parku-</i> , arm. <i>barjr</i> vysoký
50. louse		<i>pāršeri/pāršere</i>	< turk. * <i>būrče</i> blecha, sr. čuv. <i>pārza</i> (Lubot-sky & Starostin 2003, 261)
51a. man	<i>oñk</i>	<i>eñkwe</i>	* <i>ñkwo-</i> *smrtný, sr. stir. <i>éc</i> mrtvý < * <i>ñku-</i> : * <i>nek-</i> zabít, zemřít > AB <i>nāk-</i> zničit; být ztracený, zmizet; sr. lat. <i>necō</i> : <i>necāre</i> zabít
51b. man	<i>ātāl</i>		* <i>at(i)-al-</i> ; sr. sthn. <i>adal</i> urozený
52a. many	<i>māk</i>	<i>māka</i>	* <i>m̥ġH₂-</i> (> * <i>m̥H₂ġ-</i>): * <i>meġōH₂</i> ; sr. sti. <i>mahā-</i> : <i>māhi</i> n. velký = ř. μέγας id., arm. <i>mec</i> id., het. <i>mekki-</i> početný, alb. <i>madh</i> veliký
52b. many	<i>kāštār</i>		* <i>ks-tro-/ā-</i> ; sr. A <i>kaš</i> , B <i>keš</i> řada, počítání, číslo < * <i>kæscæ</i> < * <i>kos-tē(i)</i>
53a. meat	<i>šwāl</i>		sr. <i>šwā-</i> jíst (#23a)
53b. meat		pl. <i>mīsa</i>	* <i>memsā</i> (pl. k ntr. * <i>memsom</i>); srov. gót. <i>mimz</i> id.
54. moon	<i>mañ</i>	<i>meñe</i>	* <i>meH₂nē(n/s/t?)</i> ; srov. gót. <i>n-</i> kmen <i>mena</i> id.

	A	B	etymologie
55. mountain	<i>šul</i>	<i>šale</i>	* <i>selwo-</i> ; sr. lat. <i>silva</i> les
56. mouth	<i>ko</i> , lok. <i>koyam</i>	<i>koym</i>	A <i>šew-</i> / B <i>kāy-</i> zívát, otvíráť ústa < * <i>ġ^heH₁i(w)-</i> / * <i>ġ^hoH₁(y)-</i> ; sr. lat. <i>hīscō</i> otvíráť ústa, stsl. <i>zějŏ</i> : <i>zījati</i> id.
57. name	<i>ňom</i>	<i>ňem</i>	* <i>H₁nēmŋ</i> ; sr. arm. <i>anown</i> , ř. ὄνομα, alb. <i>emër/emën</i>
58a. neck	<i>kňuk</i>		* <i>gneugo-</i> ; sr. střhn. <i>knock</i> krk nebo * <i>kneig^{wh}o-</i> ; sr. gót. <i>hneiwan</i> ohnout
58b. neck		<i>kor</i>	* <i>kūH₂</i> ; sr. ř. κούρα ouško jehly, ušňí otvor; av. <i>sūra-</i> otvor, arm. <i>sor</i> id.
58c. neck		<i>krāñi</i>	* <i>k₁H₂sniyom</i> ; sr. sti. <i>šīršán-</i> hlava, ř. <i>krāvíov</i> témě
59. new	<i>ňu</i>	<i>ň(u)we</i>	* <i>newo-</i> ; sr. het. <i>newa-</i> , ř. νέος id.
60a. night	<i>wŷe</i>	<i>yŷīye</i>	* <i>wesyā-H₁en-</i> dosl. „zahalená“, sr. lat. <i>vesper</i> , ř. ἔσπερος večer < * <i>to</i> , co je v rubáši“ : het. <i>waspa-</i> šat; rubáš (Katz 2000, 69–93)
60b. night		<i>kāstwer</i> v noci	* <i>ġ^msp-wor</i> ; sr. sti. <i>kšáp-</i> , avest. <i>xšap(ar)-</i> , <i>xšafn-</i> : <i>xšapan-</i> , het. <i>ispant-</i> noc
61. nose	pl. <i>malañ</i>	pl. <i>meli</i>	* <i>(s)melo-</i> ; sr. střang. <i>smell</i> cítit
62. not	<i>mā</i>	<i>mā</i>	* <i>mē</i> ; sr. arm. <i>mi</i> , ř. μη, alb. <i>mos</i> id.
63. one	<i>sas</i> m. / <i>sām</i> f.	<i>še</i> m. / <i>sana & somo</i>	* <i>šēms</i> / * <i>šm^{yā}</i> ; sr. ř. εἷς / μία
64a. person	<i>napem</i>		< írán.: avest. <i>nāfah-</i> příbuznost, rodina, sogd. bud. <i>n^β</i> lid, plemeno, rod
64b. person	(<i>šom</i> mladík)	<i>šauomo</i>	od <i>šāw-/šāy-</i> žít < * <i>ġ^myeH₃w-e/o-</i> ; sr. sti. <i>jīvati</i> , lat. <i>vivere</i> žít
64c. person	<i>oñi</i> < * <i>oñkñi</i>	<i>eñkwañne</i>	viz #51a
64d. person		<i>onolme</i>	* <i>ān(H)-olmo-</i> : * <i>ān(H)-</i> < * <i>H_aenH₁</i> dýchat, sr. B <i>anāsk-</i> vdechnout
65. rain n.	<i>swase</i>	<i>swese</i>	* <i>suH₃oso-</i> ; sr. AB <i>su-</i> pršet, ř. ὕει prší, prus. <i>soye</i> děšť
66. red	<i>rtār</i>	<i>ratre</i>	* <i>H₁rud^hó-</i> ; sti. <i>rudhirá-</i> , ř. ἔρυθρός id.
67a. road	<i>yme</i>	<i>ymīye</i>	* <i>H₁eim^h-ā-H₁en-</i>
67b. road	<i>ytār</i>	<i>ytārye</i>	* <i>H₁itōr-</i> ; sr. het. <i>itar</i> , lat. <i>iter</i> id.
68a. root	<i>tsmār</i>		AB <i>tsām-</i> růst < * <i>dem(H₁)</i> budovat; sr. lýd. <i>tam-</i> budovat, ř. δέμω buduji
68b. root		<i>witsake</i>	< írán. * <i>waitāka-</i> , sr. oset. iron. <i>wīdag</i> , digor. <i>wedagā</i> id.
69. round	<i>akritār</i>		* <i>(s)kritro-</i> ; sr. lit. <i>āpskritas</i> , lot. <i>skritulys</i> id.
70. sand	<i>wāryāñc</i>	<i>warañce</i>	ptoch. * <i>wārw-āñce</i> < *(<i>H</i>) <i>wōru-</i> : B <i>yare</i> šterk < *(<i>H</i>) <i>wero-</i> ; sr. stsev. <i>aurr</i> písek smíchaný s hlinou, stír. <i>úr</i> země, hlína
71. say	<i>weñ-</i>	<i>weñ-</i>	* <i>wond-ye/o-</i> : sti. <i>vāndate</i> velebí * <i>wokn-ye/o-</i> : sthn. <i>giwahanan</i> zmínit
72. see	<i>lāk-/lyāk-</i>	<i>lāk-/lyāk-</i>	* <i>luk-</i> zářít (spíše než * <i>leġ-</i> sbírat či srovnání se zgerm. * <i>lōkōjan</i> hledět)

	A	B	etymologie
73a. seed	<i>säryām</i> Saat <i>sārm</i> Same pl. <i>sārmntu</i>	<i>sārm</i> , pl. <i>sarmana</i>	* <i>sjrjā-</i> : AB <i>sāry-</i> sázet < * <i>soH₁r-</i> , sr. lat. <i>sere-re</i> : <i>serō</i> : <i>seruī</i> & <i>sevi</i> sázet * <i>sōrmṇ^o</i>
73b. seed	<i>śāktālyi</i>	<i>śāktālye</i>	AB <i>kāt-(nā-)</i> sypat; sr. lit. <i>kēsti</i> : <i>kečiū</i> rozšířít, rozptýlit
73c. seed		<i>šaiweñña</i>	* <i>seH₁i-won-yā</i> : * <i>seH₁</i> sít, sr. gót. <i>saian</i> id., stsl. <i>sějō</i> siju
74a. sit	<i>l(y)ām-</i> / <i>lam</i>	<i>l(y)ām-/l(y)ām-</i>	* <i>lamb-</i> ; sr. sti. <i>lāmbate</i> visi (na), ang. <i>limp</i>
74b. sit	<i>šām-</i>	<i>šām-</i>	* <i>sed-m-</i> či * <i>H₁-em-</i>
75a. skin	<i>yats</i>	<i>yetse</i>	* <i>H₁ēd-so-</i> : * <i>H₁ed-</i> jíst
75b. skin	<i>kāc</i>		* <i>kūt-ē(i)</i> : obl. <i>-i-m</i> ; sr. stsev. <i>hūd</i> , lat. <i>cutis</i> id.
75c. skin		<i>ewe</i>	* <i>H₁ow-es-</i> : * <i>H₁eu-</i> oblékat, obouvat; sr. het. <i>unu(wa)-</i> ozdobit; stsl. <i>ob-ujō</i> obuži
76. sleep	<i>klis-</i> / <i>kles-</i>	<i>klānts-</i>	cf. #47
77a. small	<i>lykäly</i> / <i>lyäkly-</i>	<i>lykaške</i>	* <i>H₁lig-</i> ; ř. ὀλίγος malý, málo, alb. <i>lig</i> špatný, zlý, hubený
77b. small	<i>mkälto</i>		* <i>m₂klo-</i> ; sr. het. <i>maklant-</i> tenký, lat. <i>macer</i> : <i>macilentus</i> tenký, hubený
78. smoke n.			
79a. stand	<i>käly-</i>	<i>käly-</i>	* <i>k_lH₁ye/o-</i> ; sr. lit. <i>kėlti</i> zvedat : <i>kilti</i> zvedat se
79b. stand	<i>štām-</i>	<i>štām-</i>	* <i>stm-</i> : * <i>steH₂</i> stát jako * <i>g^wm-</i> : * <i>g^weH₂</i> jít // * <i>stmb^h-</i> ustanovit
80. star	<i>šre</i>	<i>šcirye</i>	* <i>H₁(H)ster-</i> ; sr. het. <i>hasterza</i> , ř. ὄστρη id.
81a. stone	<i>kña-</i>		* <i>Kunyā</i> ; sr. het. <i>kunkunuzzi-</i> druh kamene (diorit?)
81b. stone	<i>pāreṃ</i> , perl. <i>°enā</i>		* <i>pōr-en-</i> ; sr. het. ntr. <i>pēru</i> , com. <i>perunas</i> skála, sti. <i>pārvata-</i> hora, avest. <i>pauruuaiā-</i> pohoří < * <i>perwñt-</i> , stir. <i>airne</i> kámen
81c. stone		<i>kärweñe</i>	* <i>g^wrHwon-en-</i> : * <i>g^wreHwen-</i> > sti. <i>grāvan-</i> kámen pro lisování sómy
82. sun	<i>koṃ</i>	<i>kaṃ</i>	< turk. * <i>gün</i> slunce, den, sr. čuv. <i>kon</i> den (LS 2003, 257; EDAL, 553), spíše než z virtuálního ie. * <i>kauni-</i> ; sr. ř. κοῦμα pálicí žár (slunce) : καίω pálim < * <i>kawō</i>
83. swim		<i>nāsk-</i>	* <i>(s)neH₁-</i> ; sr. sti. <i>snāti</i> koupe se; lat. <i>nāre</i> plavat
84. tail		<i>pākā-</i>	* <i>pukā</i> ; sr. sti. <i>púccha-</i> id. < * <i>puk-sko-</i> , gót. <i>fauho</i> liška (EIEC 563)
85a. that .	<i>samm.</i> : <i>sām</i> f.	<i>su</i> m. : <i>sā</i> f.	A * <i>sono-</i> m. : * <i>sā-m^o</i> f. / B * <i>so+u</i> m. : * <i>sā+u</i>
85b. that	<i>tām</i> ntr.	<i>tu</i> ntr.	A * <i>tu-m</i> < * <i>to(d)+u-m^o</i> / B * <i>to(d)+u</i>
86a. this	<i>sās</i> m. : <i>sās</i> f.	<i>se</i> m. / <i>sā</i> f.	A * <i>su-so</i> < * <i>so+u-so</i> : * <i>sā-s^o</i> / B * <i>so</i> m. : * <i>sā</i> f.
86b. this		<i>seṃ</i>	B * <i>so-n^o</i>
86b. this	<i>tāš</i> ntr.	<i>te</i> ntr.	A * <i>tu-se</i> < * <i>to(d)+u-se</i> / B * <i>tod</i>
87. thou	<i>tu</i>	<i>t(u)we</i>	* <i>tuHóm</i> ; sr. sti. <i>t(u)vám</i>
88. tongue	<i>kāntu</i>	<i>kantwo</i>	* <i>dn^gwā</i> ; sr.stlat. <i>dingua</i> , gót. <i>tuggo</i> id.
89. tooth	<i>kam</i>	<i>keme</i>	* <i>gomb^ho-</i> ; sr. sti. <i>jāmbha-</i> , ř. γόμοφος id.

	A	B	etymologie
90. tree	<i>štām</i>	<i>stām</i> , pl. <i>stāna</i>	* <i>steH₂smṇ</i> , pl. * <i>steH₂smn-ā</i> ; sr. germ. * <i>stamma-</i> kmen stromu
91. two	<i>wu m. / we f.</i>	<i>wi</i>	A * <i>dwō(u)</i> m. / * <i>dwoi</i> ntr. : B * <i>dwoi</i> ntr.
92a. walk	<i>i-</i>	<i>i-</i>	* <i>H₂éi-mi</i> jdu : * <i>H₂i-mé</i> jdeme; sr. sti. <i>emi</i> : <i>ima</i>
92aa. walk	<i>ya-</i>	<i>ya-</i>	* <i>H₂ei-ye/o-</i> ; sr. #92a
92b. walk	<i>kālk-</i> / <i>kalk-</i>	(<i>kalāk-</i> následovat)	A: * <i>k_ul-K-</i> B: * <i>k^wolH-K-</i> ; sr. sti. <i>cáрати</i> pohybuje se : <i>cáritum</i> : <i>cūrtí-</i>
92c. walk		<i>mās-</i>	* <i>mus-(ā-)</i> : AB <i>mus-</i> pohybovat se < * <i>meus-</i> ; sr. het. <i>maus-</i> : <i>mu-</i> padat
93a. warm	<i>omāl</i>	<i>emalle</i>	* <i>H₂n₁-ml₂(-y)o-</i> ; sr. isl. <i>molla</i> být horký
93b. warm	<i>sāt</i>	(<i>satāsk-</i> vydechnout)	
94. water	<i>wār</i>	<i>war</i>	* <i>udrom</i> (Adams) či lok. * <i>udrṇ</i> (Normier); sr. alb. <i>ujë</i> id. < * <i>udryā</i> ; ř. ὕδρῖα vědro
95. we	<i>was</i>	<i>wes</i>	* <i>wos</i> (zkřížením ie. nom. * <i>wei-</i> a obl. * <i>nos</i>); sr. het. <i>wēs</i> , gót. <i>weis</i>
96. what	<i>kuc</i>	<i>k_uce</i>	* <i>k^wu-tóm</i> = ak. od <i>kus</i> / <i>k_use</i> kdo (#98)
97. white	<i>ārki</i> , pl. <i>ārkyañc</i> m./ <i>ārkyant</i>	<i>ārkwī</i>	* <i>H₂erġ-u-i-n^o</i> , pl. * <i>H₂erġ-u-yon-t-</i> ; sr. het. <i>harki-</i> id.
98. who	<i>kus</i> , ak. <i>kuc</i>	<i>k_use</i> , ak. <i>k_uce</i>	* <i>k^wu-só</i> ; sr. alb. <i>kush</i> id.; ak. * <i>k^wu-tóm</i>
99. woman	<i>k_uli</i>	<i>kl(y)īye</i>	* <i>ġleH₂wi-H₂en-</i> * <i>snacha</i> /nevěsta; sr. csl. <i>zъlъva</i> , ř. γάλωϋς sestra manžela
100. yellow		<i>tute</i>	* <i>d^hūto-</i> ; sr. sti. <i>dhūta-</i> zvířeny, pers. <i>dūd</i> dým, stang. <i>dýþ</i> palivo, troud (M 226), č. <i>doutnat</i> : ie. * <i>d^heuH₂</i> kouřit; k sémantice sr. sti. <i>dhūmrá-</i> & <i>dhūmala-</i> barvy kouře, hnědočervený : <i>dhūmá-</i> dým (P 261–62)

Lexikostatistická analýza

Chybějící doklady:

A: 3, 6, 7, 24, 27, 29, 41, 48, 50, 78, 83, 84, 100.

B: 24, 69.

Výpůjčky: 2a, 50, 64b, 68b, 82.

K = Neúplné nebo zcela chybějící páry a sémantické jednotky známé jen jako přejaté: 3, 6, 7, 24, 27, 29, 41, 48, 50, 69, 78, 82, 83, 84, 100; celkem 15.

L = Počet kompletních párů: L = 100 – K = 85.

M = Sémantické jednotky, kdy si doklady v A a B etymologicky neodpovídají ('non-cognates'): 5, 17, 38, 47, 53, 58, 75, 81; celkem 8.

N = Počet lexikálních korespondencí: N = L – M = 77

R = Podíl zachovaných lexikálních korespondencí vzhledem ke všem kompletním párům: R = N / L = 77 / 85 = 0.906.

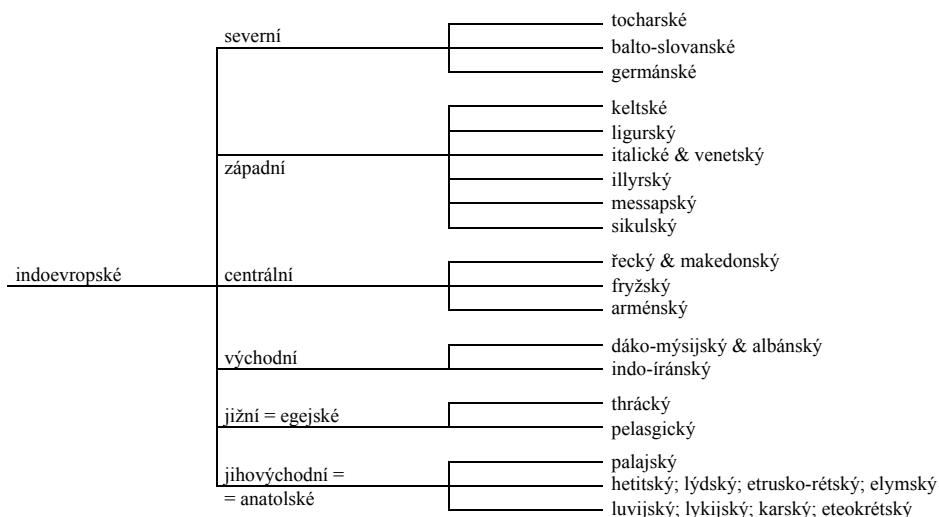
Kdyby tocharština A a B byly současně živé jazyky, mohli bychom konstatovat, že mají za sebou přibližně 1050 století divergence, tj. že se oddělily během 10. st. n. l. Jde však o jazyky mrtvé, známé pouze z literární tradice, a to dokonce asynchronní. Tocharštinu A budeme pracovním datovat k r. 600 n. l., tocharštinu B k r. 700 n. l. Pak existují dvě strategie výpočtu doby divergence. Podle Swadeshovy metodiky dobu divergence, tj. 1050 let, odečteme od aritmetického průměru dat

zaznamenání obou jazyků, tj. od fiktivního průměru 650 n. l. Vychází 400 př. Kr. Starostinův přístup je složitější. Jednoduše řečeno, spočívá v projekci historicky dochovaných jazyků do současnosti. Jazyku A, který pracovně datujeme rokem 600 n. l., zbývá do současnosti 1400 let, jazyk B z r. 700 n. l. dělí od současnosti 1300 let. Tomu odpovídají následující koeficienty zachování p : $p_A = 0.913$; $p_B = 0.925$. Prajazyk společný tocharštině A i B by měl vzhledem k současnosti zachovat následující podíl základní slovní zásoby $c = R \cdot p_A \cdot p_B = 0.906 \cdot 0.913 \cdot 0.925 = 0.765$ (o postupu viz Burlak & Starostin 2005, 163). Tomuto podílu odpovídá datování *ca.* 200 n. l. (tedy těsně před koncem dynastie *Han*, konkrétně 220 n. l., během které se čínský vliv rozšířil až na území Tocharů). Dodejme, že podle Starostina se tocharština A a B oddělily kolem r. 20 př. Kr. (Dybo 2006, 782–83). Bližší podrobnosti výpočtu však nebyly publikovány.

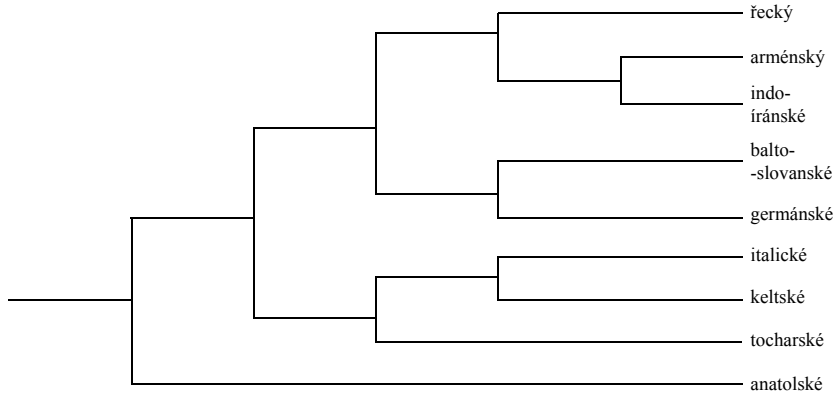
9. APPENDIX 2: POZICE TOCHARSKÉ VĚTVY MEZI INDOEVROPSKÝMI JAZYKY

Následující diagramy seřazené chronologicky podle roku publikování dokumentují názory významných indoevropistů na vývoj a vzájemné vztahy indoevropských jazyků:

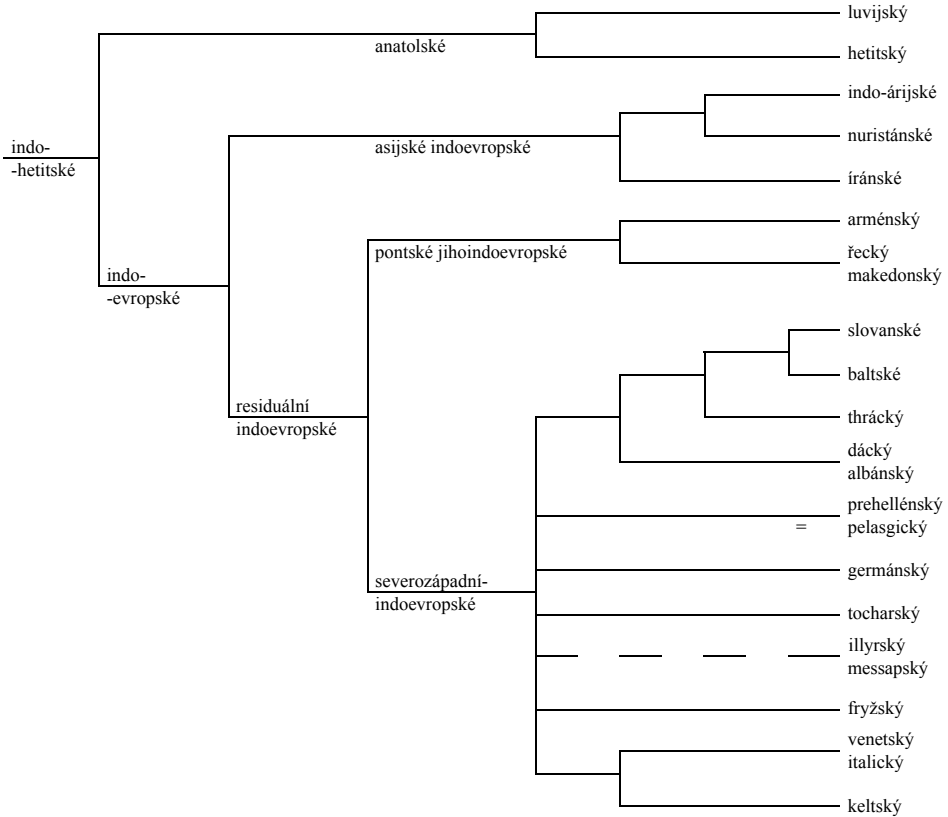
Vladimir Georgiev (1981, 363)

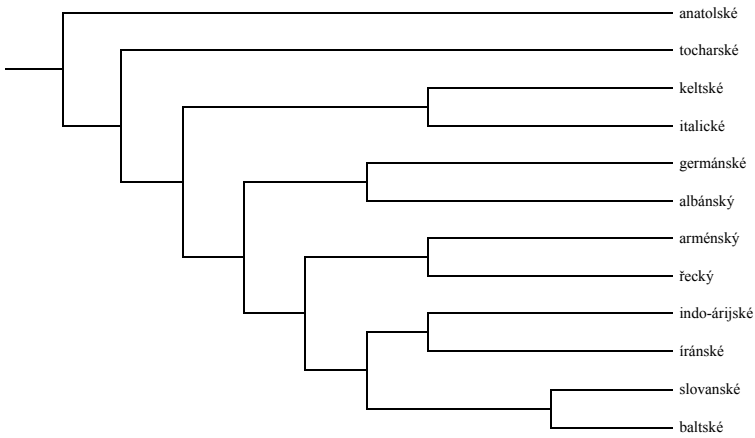
Gamkrelidze & Ivanov (1984, 415)

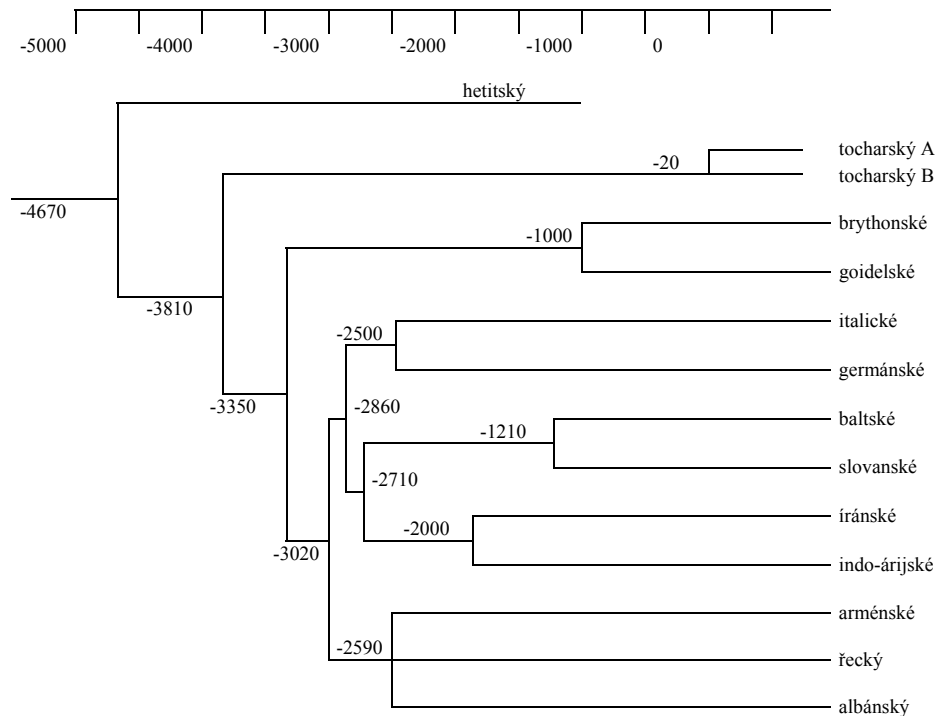
Eric Hamp (1990)

D. Ringe, T. Warnow & A. Taylor (2002, 87)

Starostin (2004)

Ve třech případech z pěti se indoevropéisté kloní k závěru, že tocharština představuje větev, která se odděluje od indoevropského dialektového kontinua jako druhá v pořadí po oddělení větve anatolské. Georgiev zařadil tocharštinu do tzv.

severního bloku, reprezentovaného jazyky germánskými a balto-slovanskými, Hamp akcentuje germánsko-tocharskou blízkost.

10. ZÁVĚR

Materiál, který jsme v předkládané studii shromáždili a pokusili se vyhodnotit, dovoluje zformulovat následující scénář. Indoevropské dialektové kontinuum se poprvé štěpí v první polovině 5. tis. př. Kr., kdy se odděluje anatolská větev. Zhruba 8–9 století poté, kolem r. 3800 př. Kr., se konstituuje další dialekt, který vede ke vzniku tocharské větve. Předkové historických Tocharů se pravděpodobně vydělují na východě tehdejší indoevropské oikumeny, což mohlo být v prostoru mezi Dunajem a Dněprem. Toto území je logickým nástupištem k dalšímu pronikání na východ, kde se zřejmě po polovině 4. tis. př. Kr. odehrál kontakt s populacemi hovořícími ještě nediferencovaným ugrofinským prajazykem. Jako vhodnou kontaktní zónu si lze představit území mezi středním tokem Volhy a Uralem, popř. jižní část Uralu. Trasa Pratocharů vede dále na východ, až se zastaví na severních svazích Sajan a Altaje mezi horními toky Irtyše a Angary, kde se mezi roky 3500 až 2500 konstituoval archeologický komplex Afanasjevo se zjevnou genetickou vazbou na kulturu Srednij Stog, dominující oblastem severně od Černého moře o tisíciletí dříve. Po r. 2000 př. Kr. se při severní periférii území kultury Afanasjevo objevuje kultura Okunjevo, na níž se patrně podíleli předkové samojedských populací, které se od svých ugrofinských příbuzných oddělily zhruba v polovině 4. tis. př. Kr. Sousedství, respektive následnictví předků Tocharů a Samojedů zanechalo rovněž svou stopu v samojedské slovní zásobě. Hlavní proud pratocharských populací zamířil zřejmě ještě v posledních stoletích 3. tis. př. Kr. na jih. Nejschůdnější trasa jejich migrace by vedla podél horního toku Irtyše přes Džungarskou pánev (*Zhunga'er Pendi*) do Tarimské pánve (*Tarim Pendi*), kam pravděpodobně pronikly od východu (Mallory & Mair 2000, 315). Zde postupně osidlují jak severní okraj mezi řekou Tarim a jižními svahy pohoří 天山 *Tian Shan*, kde se později krystalizují východní jazyk A a západní B, tak jižní okraj kolem řeky Qargan a při severních svazích pohoří Kunlun, kde zanechal své stopy hypotetický jazyk C. Nejpozději kolem r. 1200 př. Kr. se odehrál kontakt s čínskou civilizací, jehož výsledkem se stalo rozšíření bojových vozů v čínské armádě (Shaughnessy 1988), dokumentované též výpůjčkou ptoch. **klaenkæ* > A *klank*, B *klenke* „vůz“, AB *klānk-* „jet na voze“, do stčín. **lǝŋs* „vůz“, **lǝŋ* „jezdit“ (Lubotsky 1998, 379–390; Blažek 1999, 82). Následují další kulturní přejímky tocharského původu do čínštiny, ale též v opačném směru (např. toch. AB *klu* „rýže“ < stčín. **lhu*~ **Lhu* „klíčící rýže“ – viz Blažek 1999, 81–82). V první polovině 2. st. př. Kr. jsou Tocharové napadeni nomádky plemeny *Xiongnu*, která se o několik století později vynořují na hranicích Evropy jako Hunové. Vojenská elita Tocharů prchá na západ a usazuje se v Baktrii, kterou na čas ovládne. Skutečnost, že do tocharštiny proniklo několik exkluzivních baktrijských výpůjček (a naopak), ač se baktrijsky s nej-

větší pravděpodobnosti v Tarimské pánvi nemluvílo, svědčí o tom, že se alespoň část Tocharů vrátila z Baktrie do Xinjiangu (baktr. $\kappa\alpha\mu\pi\rho\delta\omicron$ ‘titul boha’ : khot. *kamala* ‘hlava’, av. *kamərada-* id. ~ toch. B *kamartike* ‘vládce’ : *ike* ‘místo’, *kamartāññe* ‘suverenita’; $\alpha\gamma\alpha\lambda\gamma\omicron$ ‘přání’ : sogd. *āγēdē* ~ toch. A *ākāl*, B *akālk* ‘přání’; $\mu\omicron\lambda\omicron$ ‘vino’ : sogd. *mōw* ~ toch. B *māla* ‘silný nápoj’; existoval zřejmě i opačný směr přejímání: $\phi\rho\gamma\alpha\omicron\omicron$ ‘zisk’ ~ toch. A *pārko*, B *pārkā* id.; $\sigma\pi\alpha\chi\upsilon\iota\omicron$ ‘povinován službou’ ~ toch. B *spaktānike* ‘ministr’ < *spaktām* ‘služba’ & *ike* ‘místo’; baktrijská slova viz Sims-Williams 2001). V období kolem změny letopočtu se oddělují západní a východní tocharština (B : A), hypotetický jižní jazyk „C“ se pravděpodobně osamostatnil už dříve. Během prvních osmi století nového letopočtu, kdy zde dominuje buddhismus, se obyvatelstvo Tarimské pánve stalo multinacionální, vedle dvou, respektive tří tocharských idiomů se zde užívá v psané podobě několik íránských jazyků, konkrétně jde o středoperský, parthský, sogdijský, dvě variety sačtiny (z Tumšuqu a Chotanu), z indoárijských jazyků je užíván buddhistický hybridní sanskrit a prákrt z Niyi, plus dva literární jazyky sino-tibetské, čínština a tibetština. Na sklonku této éry se literárním jazykem stává i stará ujurština, která s nástupem islámu v oblasti od 9. st. definitivně vytlačuje nejen všechny tocharské idiomy, ale též zmiňované íránské jazyky.

Zkratky:

A východotocharský (= A), adj. adjektivum, ak. akuzativ, akkad. akkadský, alb. albánský, ang. anglický, arm. arménský, av(est). avestský, b- baltsko-, B západotocharský (= B), baktr. baktrijský, br. běloruský, bud. buddhistický, csl. církevněslovanský, coll. collectivum, com. genus communis, č. český, čeč. čečenský, čin. čínský, čuv. čuvašský, dagest. dagestánský, dat. dativ, digor. digorský, fin. finský, fp. fino-permský, fu. ugrofinský, gen. genitiv, germ. germánský, gót. gótský, hebr. hebrejský, het. hetitský, hlub. hieroglyfický luvijský, hurr. hurritský, iá. indo-árijský, ie. indoevropský, í. indo-íránský, írán. íránský, iron. íronský, isl. islandský, jakut. jakutský, kelt. keltský, khot. khotano-sacký, lat. latinský, lit. litevský, lok. lokativ, lot. lotyšský, lp. laponský, luv. luvijský, lýd. lýdský, lyk. lykijský, maď. maďarský, mord. mordvinský, nom. nominativ, ntr. neutrum, obl. casus obliquus = nepřímý pád, oset. osetinský, p- pra-, perl. perlativ, perm. permský, pers. perský, préz. prézens, prus. pruský, r. ruský, ř. řecký, s- severo-, sm. samojedský, sogd. sogdijský, sr. srovnaj, st- staro-, sthn. starohornoněmecký, sti. staroindický, stir. staroirský, stf- středo-, stfhn. středohornoněmecký, stsev. staroseverský, stsl. staroslověnský, syr. syrský, toch. tocharský, turk. turkický, udm. udmurtský, ugar. ugaritský, ur. urartský, velš. velšský.

LITERATURA

- ADAMS, DOUGLAS Q. 1988. *Tocharian historical phonology and morphology*. New Haven: American Oriental Society (American Oriental Series, Vol. 71).
- ADAMS, DOUGLAS Q. 1999. *A Dictionary of Tocharian B*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi (Leiden Studies in Indo-European, Vol. 10).
- ADAMS, DOUGLAS Q. 2000. Some observations of peoples, places, and languages in the Tarim Basin in the first millennium AD. *Tocharian and Indo-European Studies* 9, 1–28.
- ADAMS, DOUGLAS Q. & MALLORY, JAMES P. 1997. Tocharian Languages. In: *Encyclopedia of Indo-European Culture*, ed. by James P. Mallory & Douglas Q. Adams. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 590–594.

- BLAŽEK, VÁCLAV. 1997. Tocharian-Anatolian isoglosses (I). *Tocharian and Indo-European Studies* 7, 229–233.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 1999. Alimenta Tocharica (1–3). *Tocharian and Indo-European Studies* 8, 79–84.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 2001a. Tocharian A *muk* ‘yoke’ and A *maku*, B *mekwa* pl. ‘(finger)nails’ – why *m-*? *Historische Sprachforschung* 114, 191–195.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 2001b. Celtic-Anatolian Isoglosses. *Zeitschrift für celtische Philologie* 52, 125–128.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 2001c. Tocharian AB *kät-* „to scatter“. *Indogermanische Forschungen* 106, 81–83.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 2005. Tocharian A *k_uli*, B *klyiye* „woman“ < **ǵ/gleH₂u-H₁en-?* *Historische Sprachforschung* 118, 92–100.
- BLAŽEK, VÁCLAV. & VÁCLAV KLAIN. 2002. Eponymum *Čech* v kontextu slovanských a indoevropských etnonym. In: *Čeština: univerzália a specifika* 4, 2002, eds. Zdenka Hladká & Petr Karlík. Praha: Lidové noviny 2002, 37–50.
- BURLAK, SVETLANA A. & STAROSTIN, SERGEJ A. 2005. *Sravnitel'no-istoričeskoe jazykoznanie*. Moskva: Academia.
- BURROW, THOMAS. 1935. Tokharian Elements in the Kharoṣṭhī Documents from Chinese Turkestan. *Journal of Royal Asiatic Society* 1935, 667–675.
- CARLING, GERD. 2005. Proto-Tocharian, Common Tocharian, and Tocharian – on the value of linguistic connections in a reconstructed language. In: *Proceedings of the Sixteenth Annual UCLA Indo-European Conference* (Los Angeles, Nov 2004), ed. by Karlene Jones-Bley, Martin E. Huld, Angela Della Volpe, Miriam Robbins Dexter. Washington: Institute for the Study of Man (Journal of Indo-European Monograph Series, No. 50), 47–71.
- DIAKONOFF, IGOR M. & STAROSTIN, SERGEI. 1986. *Hurro-Urartian as an Eastern Caucasian Language*. München: Kitzinger.
- DYBO, ANNA V. 2006. Xronologija tjurkskix jazykov i lingvističeskie kontakty rannyx tjurkov. In: *Sravnitel'no-istoričeskaja grammatika tjurkskix jazykov: tjurkskij jazyk-osnova; kartina mira prattjurkskogo étnosa po danym jazyka*, ed. Ė.R. Tenišev & A.V. Dybo. Moskva: Nauka, 766–817.
- EDAL *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, I-III, eds. STAROSTIN, SERGEI, DYBO, ANNA & MUDRAK, Oleg. Leiden – New York: Brill.
- EIEC *Encyclopedia of Indo-European Culture*, eds. J.P. MALLORY & D.Q. ADAMS. London – Chicago: Fitzroy Dearbon.
- EWAI MAYRHOFER, MANFRED. 1986n. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarisch*, I-II. Heidelberg: Winter.
- FRANCALACCI, PAOLO. 1998. *DNA Analysis on Ancient Desiccated Corpses from Xinjiang (China): Further Results*. In: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, Vol. II, ed. Victor Mair. Washington-Philadelphia: The Institute for the Study of Man – The University of Pennsylvania Museum Publications, 537–547.
- GAMKRELIDZE, TAMAS V. & IVANOV, VJAČESLAV V. 1989. Pervye indoevropejcy v istorii: predki toxar v drevnej Perednej Azii. *Vestnik drevnej istorii* 1989/1, 14–39.
- HAJDÚ, PÉTER [XAJDU, PETER]. 1985. *Ural'skie jazyki i narody*, ruský překlad E. Xelimskij. Moskva: Progress.
- HAMP, ERIC P. 1991. Otrębski on the name of the Goths. *Lingua Posnaniensis* 32–33, 1989–90[91], 85–86.
- HENNING, W.P. 1938. Argi and Tocharians. *Bulletin of the School of Oriental Studies* 9, 545–571.
- HENNING, W.P. 1978. The first Indo-Europeans in history. In: *Society and History: Essays in Honor of Karl A. Wittfogel*, ed. G.L. Ulmen. The Hague – Paris – New York: Mouton, 215–230.
- HILMARSSON, JÖRUNDUR. 1986. *Studies in Tocharian phonology, morphology and etymology*. Reykjavík: Author.
- HILMARSSON, JÖRUNDUR. 1991. *The Nasal Prefixes in Tocharian. A Study in Word Formation*. Reykjavík: Tocharian and Indo-European Studies, Supplementary series, Vol. 3.
- HILMARSSON, JÖRUNDUR. 1996. *Materials for a Tocharian Historical and Etymological Dictionary*.

- Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands (Tocharian and Indo-European Studies, Supplementary series, Vol. 5).
- HUMBACH, HELMUT & ZIEGLER, SUSANNE. 1998. *Ptolemy: Geography, Book 6 (Middle East, Central and North Asia, China)*. Wiesbaden: Reichert.
- ILLIČ-SVITYČ, VLADISLAV M. 1971. *Opyt sravnenija nostratičeskix jazykov*, I. Moskva: Nauka.
- JANHUNEN, JUHA. 1983. On early Indo-European-Samoyed contacts. In: *Symposium Saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. Helsinki: MSFOu 185, 115–127.
- JOKI, AULIS. 1973. *Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Helsinki: MSFOu 151.
- KATZ, JOSHUA. 2000. Evening dress: The Metaphorical Background of Latin *uesper* and Greek ἑσπερος. In: *Proceedings of the Eleventh Annual UCLA Indo-European Conference* (Los Angeles, June 1999), ed. by K. Jones-Bley, M.E. Huld & A. Della Volpe. Washington, D.C.: Journal of Indo-European Studies Monograph Series No. 35, 69–93.
- LI YINBING. 2006. *Hetian chungju* (Kronika Chotanu). Wulumuqi: Xinjiang renmin chubanshe.
- LIN, MEICUN. 1998. Qilian and Kunlun – The Earliest Tokharian Loan-words in Ancient Chinese. In: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, Vol. I, ed. Victor Mair. Washington-Philadelphia: The Institute for the Study of Man – The University of Pennsylvania Museum Publications, 476–482.
- LIV *Lexikon der indogermanischen Verben*, ed. HELMUT RIX et al. 2001. Wiesbaden: Reichert.
- LS LUBOTSKY, ALEXANDER & STAROSTIN, SERGEI. 2003. Turkic and Chinese loanwords in Tocharian. In: *Languages in Time and Space: A Festschrift for Werner Winter on Occasion of his 80th Birthday*, ed. B. Bauer & G.-J. Pinault. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 257–269.
- LUBOTSKY, ALEXANDER. 1998. Tocharian Loan Words in Old Chinese: Chariot Gear, and Town Building. In: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, Vol. I, ed. Victor Mair. Washington-Philadelphia: The Institute for the Study of Man – The University of Pennsylvania Museum Publications, 379–390.
- MAIR, VICTOR & KAMBERI, DOLKUN. 1998. Place, People, and Site Names of the Uyghur Region Pertinent to the Archeology of the Bronze Age and Iron Age. In: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, Vol. II, ed. Victor Mair. Washington-Philadelphia: The Institute for the Study of Man – The University of Pennsylvania Museum Publications, 857–864.
- MALLORY, JAMES P. & MAIR, VICTOR H. 2000. *The Tarim Mummies. Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West*. London: Thames & Hudson.
- MSFOu *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* (Helsinki).
- MÜLLER, F.W.K. 1907. Beitrag zur genaueren Bestimmung der unbekanntenen Sprachen Mittelasiens, *Sitzungsberichte der Bayerische Akademie der Wissenschaften* 1907, 958–960.
- NAPOESKIKH, VLADIMIR. 2001. Tocharisch-uralisch Berührungen: Sprache und Archäologie. In: , 367–383.
- OTRĘBSKI, JAN. 1950. Miscellanées onomastiques [Chapter 5: L'interprétation du nom des Goths]. *Lingua Posnaniensis* 2, 79–98.
- P POKORNY, JULIUS. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München: Francke.
- PINAULT, GEORGES-JEAN. 1989. *Introduction au tokharien*. Paris: LALIES (Actes des sessions de linguistique et de littérature 7).
- PINAULT, GEORGES-JEAN. 1998. Tocharian Languages and Pre-Buddhistic Culture. In: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, Vol. II, ed. Victor Mair. Washington-Philadelphia: The Institute for the Study of Man – The University of Pennsylvania Museum Publications, 358–371.
- POUCHA, PAVEL. 1930. *O nových jazycích indoevropských nalezených ve střední Asii, zvláště o jazyce tocharském (S náčrtem tocharské mluvnice)*. Praha: Dvacátá výroční zpráva českého státního gymnasia v Praze XI za školní rok 1929–30.
- POUCHA, PAVEL. 1931. O střední Asii podle nových objevů (Obraz zeměpisný, dějepisný, národopisný a kulturní). In: *Sborník Československé společnosti zeměpisné*. Praha, 75–85.

- POUCHA, PAVEL. 1940. O „tocharštině“ čili jazyku Ársiü. *Listy filologické* 67, 197–217.
- POUCHA, PAVEL. 1955. *Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: SPN (Monografie Archivu orientálního, Vol. XV).
- PULLEYBLANK, EDGAR G. 1962. The consonantal system of Old Chinese. *Asia Major*, N.S. 9, 58–144, 206–265.
- PULLEYBLANK, EDGAR G. 1966. Chinese and Indo-Europeans. *Journal of the Royal Asiatic Society* 1966 (April), 9–39.
- PULLEYBLANK, EDWIN G. 1999 [recenze] *Central Asia at the dawn of history: A Review Article of The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, ed. Victor H. Mair, Washington 1998. *Journal of Chinese Linguistics* 27, 146f.
- RINGE, DON. 1996. *On the chronology of sound changes in Tocharian*, Vol. 1: *From Proto-Indo-European to Proto-Tocharian*. New Haven: American Oriental Society (American Oriental Series, Vol. 80).
- SCHMIDT, KLAUS T. 1994a. Zu Stand und Aufgaben der sprachwissenschaftlichen Erschließung des Tocharischen. In: *Tocharisch. Akten der Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft* (Berlin, Sept. 1990), ed. Bernfried Schlerath. Reykjavik: Málvísindastofnun Háskóla Íslands (*Tocharian and Indo-European*, Supplementary Series, Vol. 4), 207–237.
- SCHMIDT, KLAUS T. 1994b. Zur Erforschung der tocharischen Literatur. Stand und Aufgaben. In: *Tocharisch. Akten der Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft* (Berlin, Sept. 1990), ed. Bernfried Schlerath. Reykjavik: Málvísindastofnun Háskóla Íslands (*Tocharian and Indo-European*, Supplementary Series, Vol. 4), 239–283.
- SCHMIDT, KLAUS T. 1997. Interdisziplinäre Zentralasienforschung. Kontakte von Sprachen, Kulturen und Religionen an der Seidenstrasse. *Tocharian and Indo-European Studies* 7, 177–197.
- SHAUGHNESSY, EDWARD L. 1988. Historical Perspectives on the Introduction of the Chariot into China. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 48, 189–237.
- SIEG, EMIL & SIEGLING, WILHELM. 1908. Tocharisch, die Sprache der Indoskythen, vorläufige Bemerkungen über eine bisher unbekannte indogermanische Literatursprache. *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin, 1908, 915–932.
- SIMS-WILLIAMS, NICHOLAS. 2001. *Bactrian Documents from Northern Afghanistan I: Legal and Economic Documents*. Oxford: University Press / Nour Foundation.
- STRABON. *Geografija v semnadcati knjigax*, ruský překlad G.A. Stratanovskij. Moskva: Olma-Press 2004.
- STRABONIS *Geographica* recognovit Augustus Meinecke. Leipzig: Teubner 1909–13.
- SÜAN-CANG. 2002. *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů*, překlad Josef Kolmaš. Praha: Academia.
- TYOMKIN, E.N. 1997. S.Th. Oldenburg as Founder and Investigator of the St. Petersburg Collection of Ancient Manuscripts from Eastern Turkestan. *Tocharian and Indo-European Studies* 7, 177–197.
- VADECKAJA, Ė.B. 1990. Južno-samodijskie komponenty kul'tury drevnego naselenija Prisajan'ja. In: *Uralo-Indogermanica* II, ed. V.V. Ivanov et al.. Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki, 71–80.
- VAN WINDEKENS, ALBERT J. 1976. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*, vol. I: *La phonétique et la vocabulaire*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale.
- VAN WINDEKENS, ALBERT J. 1979. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*, vol. II.1: *La morphologie nominale*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale.
- VOROBYOVA-DESYATOVSKAYA, MARGARITA I. 1997. The Ancient Manuscripts from Eastern Turkestan in the St. Petersburg Collection: Some Results of Recent Research. *Tocharian and Indo-European Studies* 7, 205–212.
- VYKYPĚL, BOHUMIL. 2004. *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*. Brno: Masarykova univerzita.
- WILHELM, GERNOT. 1992. Hurritische Lexikographie und Grammatik: Die hurritisch-hethitische Bilingue aus Boğazköy. *Orientalia* 62/2, 122–141.

- WILHELM, GERNOT. 2004a. Hurrian. In: *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, ed. by Roger D. Woodard. Cambridge: University Press, 95–118.
- WILHELM, GERNOT. 2004b. Urartian. In: *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, ed. by Roger D. Woodard. Cambridge: University Press, 96–137.
- WINTER, WERNER. 1984. *Studia Tocharica – Selected writings*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- WINTER, WERNER. 1985. 'Left' or 'right'? In: *Historical Semantics & Historical Word-Formation*, ed. by Jacek Fisiak. Berlin-New York-Amsterdam: Mouton, 583–595.
- WITCZAK, KRZYSZTOF T. 1993. Goths and Kucheans: An Indo-European Tribe? *Lingua Posnaniensis* 35, 163–169.
- WITCZAK, KRZYSZTOF T. 2004. *Indoeuropejskie nazwy zboż*. Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego.
- XELIMSKIJ, EVGENIJ. 1988. *Istoričeskaja i opisatel'naja dialektologija samodijskix jazykov*. Tartu: Dokt. Diss.

RESUMÉ

The present article summarizes the contemporary knowledge about Tocharians and the region, where they were historically attested, especially from the point of view of linguistics. The early history in the field of Tocharian research opens §1. Two literary languages, Eastern A and Western B, plus the fragments of the Southern idiom C, are briefly described in §2. In §3 the overview of the places, where Tocharian manuscripts were discovered, follows. Especially are analyzed the Roman & Greek and Chinese sources (§§4 and 5 respectively). From the point of view of etymology are discussed the ethnonyms connected with the Tocharians (§6). In §7 the arguments of two alternative hypothetical routes of the ancestors of the Tocharians are confronted, northern and southern ones. The northern trajectory is identified with the zone of the forest & steppe, where the direct contact with the ancestors of Fenno-Ugrians and later Samoyeds could be realized. The southern route had to lead through the Near East. From the point of view of linguistics, the northern solution seems to offer a more realistic scenario. In the Appendix 1 (§8) the etymological analysis of the basic hundred-word-list is demonstrated. The results are used for the glottochronological test according to the 'recalibration' of Sergei Starostin. In the Appendix 2 (§9) the various opinions about the position of Tocharian in the Indo-European dialect continuum are confronted. Most frequently Tocharian is characterized as the second Indo-European branch after Anatolian, which separated from the dialect mainstream. In Conclusion (§10) the multinational history of the Tarim Basin is described. The mutual Tocharian-Chinese and Tocharian-Bactrian loans illustrate these complex relations.

Pozn.: Předkládaná práce představuje jeden z dílčích výstupů interdisciplinárního **Výzkumného záměru** věnovaného **starým jazykům a starším fázím jazyků moderních** (kód 0021622435).

blazek@phil.muni.cz / M.Schwarz@seznam.cz
Ústav jazykovědy a baltistiky, FF MU, Brno

